

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний економічний університет
Факультет фінансів
Кафедра податків і фіскальної політики

Баран Олег Володимирович

**ІНСТРУМЕНТИ МИТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ПЕРЕМІЩЕННЯ ТОВАРІВ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА
НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ В УКРАЇНІ**

Спеціальність 8.03050801 «Фінанси і кредит»

Магістерська програма "Фінанси в системі митних органів"

Дипломна робота за освітньо-кваліфікаційним рівнем «магістр»

Студент групи ФМОзм-51
О.В. Баран

(підпис)

Науковий керівник
к.е.н., доцент О.Б.Дем'янюк

(підпис)

Дипломну роботу допущено
до захисту

«__»_____ 2014 р.

Зав. кафедри,
д.е.н., професор
Крисоватий А.І.

(прізвище, ініціали)

(підпис)

Тернопіль – 2014

ЗМІСТ

Вступ	
Розділ 1. Теоретико-організаційні засади здійснення митного регулювання	
1.1. Митне регулювання у системі державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності.....	
1.2. Сутність, цілі та принципи митного регулювання.....	
1.3. Інструменти митного регулювання зовнішньоекономічної діяльності.....	
Висновки до розділу 1.....	
Розділ 2. Вітчизняна практика застосування інструментів митного регулювання зовнішньої торгівлі	
2.1. Стан зовнішньої торгівлі товарами в умовах членства України у Світовій організації торгівлі.....	
2.2. Тарифні інструменти митного регулювання зовнішньої торгівлі в Україні.....	
2.3. Аналіз застосування нетарифних інструментів митного регулювання в Україні.....	
Висновки до розділу 2.....	
Розділ 3. Пріоритети удосконалення інструментів митного регулювання в контексті інтеграційних процесів	
3.1. Міжнародні уроки митного регулювання зовнішньої торгівлі в контексті інтеграційних процесів	
3.2. Розвиток системи підтримки експортної політики України за допомогою інструментарію СОТ.....	
3.3. Удосконалення вітчизняної системи інструментів митного регулювання.....	
Висновки до розділу 3.....	
Висновки	
Перелік використаних джерел	
Додатки	

ВСТУП

В умовах зростання абсолютних обсягів експортно-імпортних операцій, якісних змін у структурі зовнішньої торгівлі посилюється регулюючий вплив держави на товарообмінні відносини суб'єктів ринкового господарювання з закордонними партнерами.

Проблемам державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності та зовнішньої торгівлі присвячено праці українських та зарубіжних дослідників. Це зокрема О. Киреєв, В. Науменко, П. Пашко, С. Терещенко, В. Новицький, О. Гребельник, О. Мартинюк, О. Єгоров та ін. Разом з тим недостатньо уваги приділено окремим проблемам в механізмі державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів ринкового господарювання, зокрема використання інструментів митного регулювання.

Сучасний етап характеризується для України постійним зростанням обсягів та розширенням масштабів міжнародної торгівлі, ускладненням та посиленням динамізму торговельних процесів, посиленням вимог міжнародних організацій щодо забезпечення вільного доступу іноземних товарів на внутрішні ринки та зниження національних торговельних бар'єрів. Відбувається поглиблення інтеграції міжнародних вимог в національну практику митного регулювання України. В таких умовах актуалізується потреба підвищення ефективності національної митної політики в сфері забезпечення невідкладного реагування на зовнішні загрози та оперативної протидії можливим негативним наслідкам таких загроз, в напрямку посилення забезпечення економічних інтересів держави й максимального врахування в національній системі регулювання міжнародних правил та вимог. Тому актуальність дослідження не викликає сумнівів.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є розкриття сутності митного регулювання, дослідження особливостей застосування тарифних та нетарифних інструментів митного регулювання на основі теоретичного осмислення їх впливу та практичного застосування при вирішенні проблемних аспектів регулювання зовнішньої торгівлі, та вироблення при

цьому основних напрямків удосконалення їх застосування в Україні відповідно до міжнародних стандартів.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні **завдання** теоретичного, методологічного та практичного характеру:

- проаналізувати теоретико-організаційні засади застосування інструментів митного регулювання;
- з'ясувати сутність, цілі, принципи та місце митного регулювання в системі державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності;
- проаналізувати стан та виявити особливості зовнішньої торгівлі товарами в Україні в умовах членства України в Світовій організації торгівлі (СОТ)
- охарактеризувати особливості застосування в Україні тарифних та нетарифних інструментів митного регулювання зовнішньої торгівлі та оцінити їх наслідки в умовах членства в СОТ;
- виділити основні пріоритети застосування інструментів митного регулювання в контексті інтеграційних процесів;
- розробити рекомендації з удосконалення застосування в Україні системи тарифних та нетарифних інструментів митного регулювання для стабілізації економічного розвитку держави.

Об'єктом дослідження виступає регулювання зовнішньої торгівлі у контексті митної політики держави.

Предметом дослідження є теоретико-економічні та практичні механізми застосування інструментів митного регулювання в контексті членства України в СОТ та захисту національної економіки

Наукова новизна роботи визначається комплексним дослідженням чинної вітчизняної та міжнародної практики застосування інструментів митного регулювання та розробкою науково-практичних рекомендацій щодо удосконалення механізмів застосування таких інструментів, з урахуванням економічних та інституційних умов країни, для захисту економічних інтересів держави, які можуть бути використані у діяльності центральних органів виконавчої влади України, що використовують тарифні і нетарифні

інструменти митного регулювання (Міністерство економічного розвитку України, Державна митна служба України, Міжвідомча комісія з міжнародної торгівлі) та суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД).

Методологічну основу дослідження становлять напрацьовані положення економічної науки та досягнення сучасної зарубіжної і вітчизняної фінансової науки, дослідження провідних фахівців у сфері регулювання зовнішньоекономічної діяльності, митного регулювання та регулювання зовнішньої торгівлі, а також сучасні загальнонаукові методи і прийоми пізнання, зокрема: історико-порівняльний, системно-структурний, порівняльно-правовий, логічний, статистичний тощо.

Апробація результатів роботи та публікації. Результати роботи апробовані на Всеукраїнській науковій конференції студентів та молодих вчених "Фіскальна політика України в умовах сучасних інституційних змін" (лютий 2012 року, Тернопіль, ТНЕУ) та опубліковані у тезах доповідей на тему: "Особливості регулювання зовнішньої торгівлі України в умовах членства в СОТ"

Дипломна робота складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ МИТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

1.1. Митне регулювання у системі державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності

Економічні функції сучасної держави реалізуються через її економічну політику. Економічна політика є процесом реалізації суспільних інтересів, сформованих у контексті певних цінностей і потреб.

В сучасній економічній літературі під економічною політикою розуміють:

- сукупність певних методів і форм державного регулювання економіки для досягнення наперед визначених цілей [28, с. 158];
- сукупність заходів, спрямованих на впорядкування руху економічних процесів, здійснення впливу на них чи безпосереднє визначення їх результатів [57, с. 337].

Державне регулювання економіки знаходить свій безпосередній вираз у відповідних формах економічної політики.

Загальноприйнятим є поділ економічної політики держави на внутрішньоекономічну (податкову) та зовнішньоекономічну (митну) політики (рис. 1.1.), адже якщо розглядати економіку країни з точки зору функціональної орієнтації, то вона складається з двох секторів: внутрішньої економіки (призначенням якої виступає задоволення потреб споживачів за рахунок внутрішнього виробництва) та зовнішньої економіки (метою якої є вихід на міжнародні ринки товарів, послуг та факторів виробництва задля підвищення загальноекономічного добробуту країни) [28, с. 161].

При цьому необхідно розуміти, що державна економічна політика може розроблятися і реалізовуватися на кількох рівнях залежно від масштабу розв'язуваної проблеми чи охоплення суспільної сфери. Ці рівні визначають цілі та стратегію політики, характер суб'єктів, що беруть у ній участь, методи

здійснення, результати й наслідки. Зазвичай виділяють три рівні державної економічної політики: макрорівень (у масштабах країни або групи країн); мезорівень, що включає окремі сфери та напрямки; мікрорівень, на якому розв'язуються локальні проблеми.

Рис.1.1. Місце зовнішньоторгівельної політики в економічній політиці держави.

Примітка. Побудовано автором на основі [28, с. 160-165; 18, с. 10-16]

Зрозуміло, що між цими рівнями державної економічної політики межа є доволі умовна, оскільки загальнонаціональна державна економічна політика (макрорівень) передбачає доведення її засад до низових ланок (мікрорівень) та здійснення безпосереднього впливу на них.

Зупинимось детальніше на зовнішньоекономічній політиці, яка являє собою сукупність цілеспрямованих державних заходів щодо реалізації економічного потенціалу країни на зовнішньому ринку та задоволення

власних потреб за рахунок товарів і послуг іноземного виробника [18, с. 10]. Досить важливим моментом у розкритті сутності зовнішньоекономічної політики є виділення її основних складових елементів. Відповідно до найбільш поширеного підходу [18, с. 13-15], зовнішньоекономічна політика держави включає (рис. 1.1):

1. Зовнішньоторговельну політику – це державна політика, яка впливає на зовнішню торгівлю через податки, субсидії, прямі обмеження експортних та імпорتنих операцій. Об'єктом регулювання зовнішньоторговельної політики є товаропотоки між країнами, тому в залежності від спрямованості товаропотоків розрізняють експортну та імпорту політику держави.

Експортна політика держави спрямована на реалізацію на зовнішніх ринках економічного експортного потенціалу країни, шляхом впровадження механізмів ефективного продажу на експорт товарів, стосовно яких країна має порівняльні переваги, стимулювання конкурентоспроможності вітчизняних підприємств, підвищення масштабності вітчизняного виробництва конкурентоспроможної продукції з метою розширення її вивозу на зовнішні ринки. При цьому під експортним потенціалом розуміють певний обсяг товарів та послуг, які національна економіка в змозі виробити й реалізувати за межі своїх кордонів без збитків для себе і з максимальним прибутком.

Імпортна політика, як правило, спрямована на регулювання імпорту з метою захисту вітчизняного ринку від іноземної конкуренції та задоволення власних потреб за рахунок товарів іноземного виробництва. Основними напрямками імпоротної політики є: обґрунтована політика імпортозаміщення та відповідні протекційні заходи стосовно товарів іноземного виробництва.

2. Валютну політику – це сукупність дій держави з метою підтримання економічної стабільності і створення основних засад розвитку міжнародних економічних відносин за рахунок впливу на валютний курс і на валютні відносини. Основними елементами валютної політики є: а) дисконтна політика, під якою розуміють систему економічних та організаційних заходів, що використовуються при застосуванні дисконтної ставки (відсотка)

при регулюванні інвестицій та збалансуванні платіжних зобов'язань і яка орієнтована передусім на коригування валютного курсу з метою регулювання грошового потоку, динаміки та рівня цін, обсягу грошової маси та міграцію короткострокових активів; б) девізна політика, основою механізму якої є застосування валютної інтервенції та валютних обмежень на покупку та продаж валюти з метою збереження стабільності валютного курсу.

3. Політику у сфері стимулювання іноземних інвестицій – це комплекс заходів держави для залучення й використання іноземних інвестицій та регулювання вивозу інвестицій за кордон, що включає:

- ✓ створення конкурентного середовища та створення передумов для поєднання вітчизняного і іноземного капіталів;
- ✓ сприяння структурній перебудові економіки та привнесення в країну передових технологій і досвіду ринкового господарювання.

4. Митну (митно-тарифну) політику – під якою розуміють комплексну систему заходів, спрямованих на забезпечення економічного суверенітету країни, охорони державних кордонів, реалізації зовнішньоекономічної стратегії (доктрини) через сферу митних відносин.

Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності спрямовується на захист економічних інтересів України, прав і законних інтересів суб'єктів ЗЕД, створення рівних умов для розвитку всіх видів підприємництва у сфері зовнішньоекономічних відносин і використання суб'єктами ЗЕД доходів та інвестицій, заохочення конкуренції, обмеження монополізму суб'єктів господарювання у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Однією з форм державного регулювання ЗЕД є митне регулювання.

В умовах переходу України до ринкової економіки виникла необхідність у створенні системи адекватного митного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, як складової частини системи державного управління цією важливою сферою. Включаючись у рішення внутрішніх і зовнішніх господарсько-політичних завдань, митне регулювання є важливим аспектом у структурній перебудові економіки, в інтеграції країни в

міжнародний поділ праці й у формуванні нових міжнародних відносин, характерних для початку ХХІ століття.

На сучасному етапі розвитку багатопольярного світу жодна країна не здатна розвиватися ізольовано. Посилення інтеграційних процесів на макрота-мікрорівні пояснюється зростаючою взаємозалежністю економік окремих країн і має прояв в укладанні двох- та багатосторонніх угод щодо регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

О.Киреев державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності на одностороннє, двостороннє та багатостороннє [44, с. 128]:

- *одностороннім*, коли урядом країни застосовуються інструменти державного регулювання в односторонньому порядку без узгодження і консультацій з її торговельними партнерами. Як правило, односторонні заходи застосовуються у відповідь на аналогічні дії інших країн і призводять до виникнення політичних напружень між торговельними партнерами;

- *двостороннім*, коли заходи торговельної політики узгоджуються між країнами-торговельними партнерами. Наприклад, сторони можуть домовлятися про взаємне визнання сертифікатів якості тощо;

- *багатостороннім*, коли торговельна політика узгоджується і регулюється багатосторонніми угодами. Наприклад, Генеральна угода з тарифів і торгівлі (ГАТТ), торговельні угоди країн-членів Європейського співтовариства (ЄС), НАФТА тощо..

Однак пріоритетним принципом формування та розвитку зовнішньої політики України є суверенітет та дотримання національних інтересів.

Україна є самостійною незалежною державою, а отже – самостійним суб'єктом світового економічного співтовариства, тому веде активну зовнішньоекономічну діяльність, яка потребує державного правового регулювання. Мета такого регулювання – захист економічних національних інтересів та законних інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, якісна інтеграція України до цього товариства, створення рівних можливостей для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності стосовно розвитку всіх видів підприємницької діяльності незалежно від форм

власності та всіх напрямів використання доходів і здійснення інвестицій, заохочення конкуренції та ліквідація монополізму в цій сфері [100].

Як суверенна держава, Україна самостійно створює власну митну систему і здійснює митну справу, яка є складовою частиною її зовнішньополітичної і зовнішньоекономічної діяльності. Її митну політику визначає Верховна Рада України, а митне регулювання зовнішньоекономічної діяльності здійснюється згідно з Законом України „Про зовнішньоекономічну діяльність”, Митним кодексом України, іншими нормативно-правовими актами та законами України в сфері митного регулювання, Єдиним митним тарифом України та міжнародними договорами.

Сучасні національні системи регулювання зовнішньоекономічної діяльності характеризуються комплексним характером, що виявляється у використанні різноманітних інструментів регулювання, які взаємодіють і взаємодоповнюють один одного, а саме: економічного та адміністративного регулювання.

Загалом зовнішньоекономічна політика держави — це комплекс заходів, що мають на меті досягнення економікою країни певних переваг на світовому ринку і водночас — захист внутрішнього ринку від конкуренції іноземних товарів. Тобто вона спрямована на стимулювання експорту та обмеження імпорту товарів.

Для виконання функцій, пов'язаних із регулюванням зовнішньої торгівлі, в кожній країні створюється відповідна система державних органів, чітко визначаються їхні завдання, функції та повноваження. В Україні система органів державного регулювання ЗЕД має структуру зображену на рис. 1.2.

Найвищим органом, що здійснює державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності, є *Верховна Рада України* (стаття 9) [100]. До компетенції Верховної Ради України належать:

- прийняття, зміна та скасування законів, що стосуються зовнішньоекономічної діяльності;

- затвердження головних напрямів зовнішньоекономічної політики України;
- розгляд, затвердження та зміна структури органів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності;
- укладання міжнародних договорів України відповідно до законів України про міжнародні договори України та приведення чинного законодавства України у відповідність з правилами, встановленими цими договорами;
- затвердження нормативів обов'язкового розподілу валютної виручки державі та місцевим Радам народних депутатів України, ставок та умов оподаткування, митного тарифу, митних зборів та митних процедур України при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності;
- встановлення спеціальних режимів зовнішньоекономічної діяльності на території України відповідно до законодавства;
- затвердження списків товарів, експорт та імпорт яких забороняється.

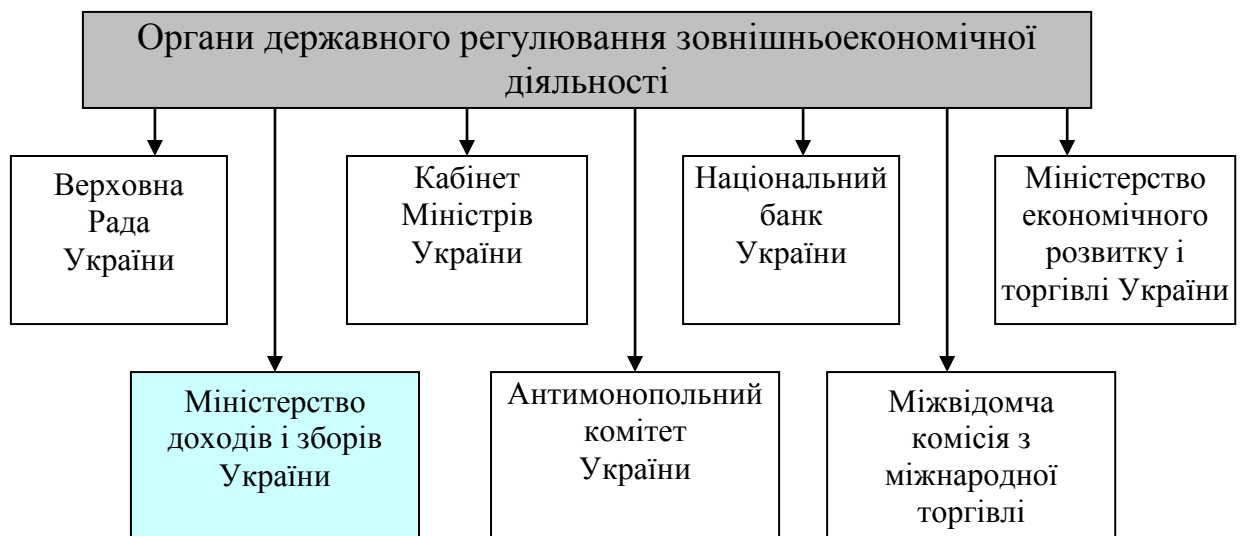

Рис. 1.2. Система державних органів, що здійснюють регулювання ЗЕД в Україні.

Примітка. Складено автором на основі [100]

До компетенції *Кабінету Міністрів України* належать повноваження щодо:

- вжиття заходів до здійснення зовнішньоекономічної політики України відповідно до законів України;

- здійснення координації діяльності міністерств, державних комітетів та відомств України по регулюванню зовнішньоекономічної діяльності; координує роботу торговельних представництв України в іноземних державах;

- приймання нормативних актів управління з питань зовнішньоекономічної діяльності у випадках, передбачених законами України;

- проведення переговорів і укладання міжурядових договорів України з питань зовнішньоекономічної діяльності у випадках, передбачених законами України про міжнародні договори України, забезпечення виконання міжнародних договорів України з питань зовнішньоекономічної діяльності всіма державними органами управління, підпорядкованими Кабінету Міністрів України, та залучення до їх виконання інші суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності на договірних засадах;

- винесення на розгляд Верховної Ради України, відповідно до своєї компетенції, визначеної законами України, пропозицій про систему міністерств, державних комітетів і відомств - органів оперативного державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, повноваження яких не можуть бути вищими за повноваження Кабінету Міністрів України, які він має згідно з законами України;

- забезпечення складання платіжного балансу, зведеного валютного плану України;

- зменшення та скасування тимчасової надбавки до діючих ставок ввізного мита на деякі товари згідно з процедурою, визначеною міжнародними угодами України;

- здійснення заходів щодо забезпечення раціонального використання коштів Державного валютного фонду України;

- забезпечення виконання рішень Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй з питань зовнішньоекономічної діяльності.

Національний банк України:

- здійснює зберігання і використання золотовалютного резерву України та інших державних коштовностей, які забезпечують платоспроможність України;

- представляє інтереси України у відносинах з центральними банками інших держав, міжнародними банками та іншими фінансово-кредитними установами та укладає відповідні міжбанківські угоди;

- регулює курс національної валюти України до грошових одиниць інших держав;

- здійснює облік і розрахунки по наданих і одержаних державних кредитах і позиках, провадить операції з централізованими валютними ресурсами, які виділяються з Державного валютного фонду України у розпорядження Національного банку України;

- виступає гарантом кредитів, що надаються суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності іноземними банками, фінансовими та іншими міжнародними організаціями під заставу Державного валютного фонду та іншого державного майна України;

- здійснює інші функції відповідно до Закону України "Про банки і банківську діяльність" та інших законів України. Національний банк України може делегувати виконання покладених на нього функцій банку для зовнішньоекономічної діяльності України.

Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, яке центральним органом виконавчої влади з питань економічної політики:

- забезпечує проведення єдиної зовнішньоекономічної політики при здійсненні суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності виходу на зовнішній ринок, координацію їх зовнішньоекономічної діяльності, в тому числі відповідно до міжнародних договорів України;

- здійснює контроль за додержанням всіма суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності чинних законів України та умов міжнародних договорів України;

- проводить антидемпінгові, антисубсидійні та спеціальні розслідування у порядку, визначеному законами України;

- виконує інші функції відповідно до законів України і Положення про центральний орган виконавчої влади з питань економічної політики.

Державна митна служба України:

- здійснює митний контроль в Україні згідно з чинними законами України.

Антимонопольний комітет України:

- здійснює контроль за додержанням суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності законодавства про захист економічної конкуренції.

Міжвідомча комісія з міжнародної торгівлі:

- здійснює оперативне державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні відповідно до законодавства України;

- приймає рішення про порушення і проведення антидемпінгових, антисубсидійних або спеціальних розслідувань та застосування відповідно антидемпінгових, компенсаційних або спеціальних заходів.

Отже, одним із напрямів діяльності держави у сфері здійснення регулювання зовнішньоекономічної діяльності виступає митне регулювання, Державна митна служба України займає одне з провідних місць серед державних органів виконавчої влади, що здійснюють державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності, а саме митне регулювання.

1.2. Сутність, цілі та принципи митного регулювання

Митна система України — це ефективний інструмент економічної політики держави, метою якої є захист інтересів України та її громадян. Митна система України має досвід захисту економічного суверенітету і

безпеки держави, внутрішнього ринку, вітчизняної торгівлі і промисловості. Здійснення цих стратегічних заходів завжди було пов'язане з митною політикою, яку здійснювала держава. Спрямованість цілей митного регулювання на захист українського ринку товарів і стимулювання розвитку національної економіки обумовлює її тісний зв'язок з внутрішньою і зовнішньою політикою держави. Як складова зовнішньої політики держави, митне регулювання повинне таким чином реалізовувати зовнішньоекономічні інтереси держави, щоб не тільки захищати національну економіку, яка на сьогодні є в кризовому становищі від подальшого розвалу, але й сприяти проведенню її структурної перебудови з метою оздоровлення і наступного підйому.

Відповідно до загальноприйнятого підходу державне регулювання зовнішньої торгівлі розглядається як тарифне та нетарифне регулювання ЗЕД. Аналіз і визначення цих категорій має перш за все практичне значення, адже деякі митні процедури й митні правила в Митному кодексі України вписані з позиції застосування або незастосування заходів тарифного та нетарифного регулювання.

У національному законодавстві відсутнє трактування цих понять. Погляди науковців збігаються на тому, що основою тарифного регулювання ЗЕД є митні тарифи [19, с. 45; 44, с. 204; 119, с. 32; 34, с. 10]. Слід звернути увагу, що в науковій літературі часто застосовується термін “митно-тарифне регулювання” [19, с. 21; 26, с. 9]. При цьому сутність тарифного та митно-тарифного регулювання в більшості випадків однакова, однак формулювання назви “митно-тарифне” конкретизує, до якої саме сфери регулювання належить тариф. Нетарифне регулювання ЗЕД – більш складне поняття. Нині нараховується понад 800 заходів, що можуть бути зараховані до нетарифного регулювання. Крім того, останнім часом із вступом в дію Податкового Кодексу національний законодавець виписав перелік заходів нетарифного регулювання.

Митно-тарифне регулювання полягає у застосуванні мита, що прямо впливає на ціну імпортованого товару всередині держави, тоді як заходи

нетарифного регулювання зазвичай впливають опосередковано: ціну підвищують додаткові витрати на отримання необхідних для переміщення товарів документів (ліцензій, сертифікатів тощо), витрати, що спричинені простим транспортом засобів і товарів унаслідок проведення державного контролю (митного, санітарно-епідеміологічного тощо).

З іншого боку, підкреслюючи роль митниці як основного контролюючого органу за переміщенням товарів через митний кордон, державне регулювання зовнішньої торгівлі товарами можна розглядати як митне та нетарифне регулювання.

Митне регулювання розглядається як комплекс митних заходів держави, що використовуються у процесі регулювання зовнішньої торгівлі [25, с. 376]. При цьому саме поняття “митного заходу” відсутнє [25, с. 376], що унеможливає однозначне розуміння категорії “митне регулювання”. На наш погляд, при тлумаченні даної категорії можна розглядати два основних напрямки регулювання: мито як податок та митниця як орган, що забезпечує виконання законодавства з питань митної справи. Логічна в такому випадку позиція національного законодавства [100], яка визначає митне регулювання як регулювання питань, пов’язаних з установами мит і митних зборів, процедурами митного контролю, організацією діяльності органів митного контролю України. Однак таке визначення потребує перегляду. Адже термін "митне регулювання" в його сучасному розумінні охоплює досить складний комплекс відносин, безпосередньо пов’язаних з внутрішньою і зовнішньою політикою і діяльністю держави. В межах національної державної економічної політики митне регулювання має багатоцільовий характер і повинне задовольняти різноманітні інтереси і потреби сучасного українського суспільства.

Загалом термін "регулювання" (від лат. *regulo* – влаштовую, приводжу до порядку) визначають як вид управлінської діяльності, спрямований на усунення відхилень, збоїв, недоліків тощо в керованій системі шляхом розроблення і впровадження керуючою системою відповідних заходів. [53, с.72].

Із словосполучення "митне регулювання" випливає, що воно означає управлінську діяльність, причому спеціалізовану діяльність – митну, тому і характеризувати його необхідно насамперед як діяльність, а здійснюють таку діяльність митні органи. Здійснюючи митно-тарифне та нетарифне регулювання зовнішньої торгівлі, митна служба забезпечує захист економічних інтересів держави, що є основною метою митного регулювання ЗЕД відповідно до чинного законодавства

Суттєве значення для теоретичного визначення та практичного використання митного регулювання мають його принципи. Вони є не лише теоретичним відображенням різноманітності та різноплановості митного регулювання, але і потребою практики, проявом функціональної діяльності митних органів та виокремленням важливих сфер суспільного життя, що перебувають під контролем держави.

Оскільки митне регулювання є однією з основних функцій державного управління, то на нього розповсюджуються загальні (або основні) принципи, які притаманні державному управлінню в цілому. Принципи митного регулювання — основні ідеї, що пронизують всю митну систему і є визначальними при здійсненні митної політики. Вони закріплені у ст.4 МК України [62]. Нижче перерахуємо їх, додавши власні тлумачення їх змісту.

1. Принцип виключної юстиції України на її митній території – передбачає пріоритетність національної законодавчої системи над всіма іншими.

В Україні визнається і діє принцип верховенства права. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується. Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних

змін до Конституції України. Органи державної влади, Президент України в межах своїх повноважень, визначених Конституцією України та законами України, здійснюють керівництво митною справою та контроль за діяльністю митних органів України.

В окремих випадках норми міжнародного права мають перевагу над вітчизняною законодавчою системою. Дане поєднання здійснюється на основі:

принципу пріоритету спеціальних норм міжнародного права над загальними нормами права України. Стаття 4 Закону України (ЗУ) “Про підприємства в Україні” №887-ХІІ від 27.03.91р. вказує на те, що якщо міжнародним договором або міжнародною угодою, в яких бере участь Україна, встановлені інші правила, ніж ті, що передбачені Митним кодексом України, то застосовуються правила міжнародного договору чи міжнародної угоди.

принципу надання нормам міжнародних економічних договорів статусу національного законодавства України. Закон України “Про дію міжнародних договорів на території України” №1953-ХІІ від 10.12.91р. визначає, що укладені і належним чином ратифіковані Україною міжнародні договори становлять невід’ємну частину національного законодавства України і застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства.

принципом поєднання законодавства України з комерційним правом інших країн. Стаття 6 Закону України “Про зовнішньоекономічну діяльність” № 959-ХІІ від 16.04.91р. дає право сторонам зовнішньоекономічних договорів обирати право країни, яким визначаються права та обов’язки сторін договорів. При відсутності згоди сторін щодо застосовуваного права діє право країни місцезнаходження (основного місця діяльності, заснування) сторони виконавця договору (продавця, наймодавця, кредитора, поручителя тощо).

2. Принцип виключної компетенції митних органів України щодо здійснення митної політики – передбачає реалізацію митно-тарифних та

нетарифних заходів тільки органами Державної митної служби та покладання на них відповідальності за якість їх проведення.

Митні органи України безпосередньо здійснюють митну справу. Митні органи України у своїй діяльності взаємодіють з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями та громадянами. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, установи, організації та громадяни не мають права втручатися в службову діяльність митних органів України, крім випадків, передбачених законами України.

3. Принцип законності. Цей принцип спрямований на захист прав учасників зовнішньоекономічних правовідносин шляхом суворого дотримання норм чинного законодавства митним органом (посадовою особою) в процесі проведення контрольних дій. Митне регулювання повинно здійснюватися:

- а) у межах повноважень органу, який провадить контроль;
- б) компетентними посадовими особами;
- в) з дотриманням необхідної процедури та термінів контролю;
- г) з належним юридичним закріпленням етапів та результатів контролю та ін.

Даний принцип закріплений у статтях 2, 3, 8, 19 та інших Конституції України [48], згідно з якими Україна є демократичною, соціальною, правовою державою, де діє принцип верховенства права. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

З принципом законності пов'язані майже всі інші принципи митного регулювання. Можна сказати, що вони логічно впливають з нього.

4. Принцип єдиного порядку переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон України. Цей принцип спрямований на забезпечення додержання усіма митними, іншими державними органами, суб'єктами зовнішньоекономічної і господарської діяльності, а також

громадянами прав та обов'язків у галузі митної справи, дотримання, встановленого чинним законодавством, єдиного порядку переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон України.

Митні органи зобов'язані інформувати заінтересованих осіб про митні правила, норми та умови переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон України. Інформація про нормативно-правові акти з питань митної справи (назва акта, його основні положення, інформація про опублікування) безоплатно надається митними органами заінтересованим особам за їх запитом.

Стислі довідки щодо основних положень законодавства України з питань митної справи розміщуються для загального ознайомлення в місцях розташування митних органів. За недостовірність наданої інформації з питань митної справи посадові особи митних органів, спеціалізованих митних установ та організацій несуть відповідальність, передбачену законом.

5. Принцип системності. Системність як принцип митного регулювання передбачає:

-віднесення митного регулювання до компетенції вищих органів державної влади та управління України;

-повноту і масштабність охоплення правовим регулюванням суспільних відносин у сфері митної справи.

Системність передбачає проведення митного регулювання не разово від випадку до випадку, а постійно з врахуванням стратегічної політики держави щодо регулювання митною справою.

Постійне оновлення правового регулювання митною справою, усунення суттєвих прогалин – обов'язкова умова ефективного функціонування митного регулювання.

6. Принцип ефективності. При розгляді принципу ефективності митно-правових засобів митного регулювання мову варто вести про їх мету, оскільки масштабом оцінки ефективності правових категорій є та мета, задля якої вони встановлюються. Враховуючи мету митно-правових засобів митного регулювання, можна визначити основні критерії їх ефективності:

- загально-превентивний результат – правомірна поведінка суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності під впливом загрози несприятливих наслідків застосування санкцій;

- конкретно-превентивний результат – правомірна поведінка суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності у період притягнення до відповідальності;

- виховний результат – правомірна поведінка суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

7. Принцип додержання прав та охоронюваних законом інтересів фізичних та юридичних осіб. Цей принцип є продовженням загального принципу законності і вказує на один з шляхів його реалізації. Даний принцип є відбиттям конституційного положення, відповідно до якого держава відповідає перед людиною за свою діяльність. На практиці він застосовується ширше: тобто митний орган за допущені помилки або зловживання відповідає не тільки перед фізичними, а й перед юридичними особами. Таке положення, закріплене у Митному кодексі України, дисциплінує посадових осіб митних органів, сприяє підтриманню належного порядку у сфері державного управління митною справою.

8. Принцип гласності та прозорості. Цей принцип припускає можливість, а в деяких випадках - обов'язковість (на що прямо вказують деякі нормативні акти, які регулюють повноваження митних та правоохоронних органів) доведення результатів митного контролю до відома осіб та відповідних органів, зацікавлених у результатах контролю.

Гласність та прозорість митного регулювання скерована на виключність рецидиву порушень митних правил, оскільки деякі правопорушники розглядають відсутність гласності та прозорості як своєрідну індульгенцію на продовження протиправної поведінки.

Як уже зазначалося – основною метою митного регулювання будь-якої держави є забезпечення економічних інтересів, а саме участь в реалізації торгово-політичних завдань з захисту вітчизняного ринку, стимулювання розвитку національної економіки, сприяння проведення структурної перебудови; забезпечення найбільш ефективного використання інструментів

митного контролю і регулювання товарообміну на митній території України та інші завдання економічної політики держави.

Усі цілі митного регулювання можна поділити на 3 складові (див. рис. 1.3): економічні, регулятивні і правоохоронні.

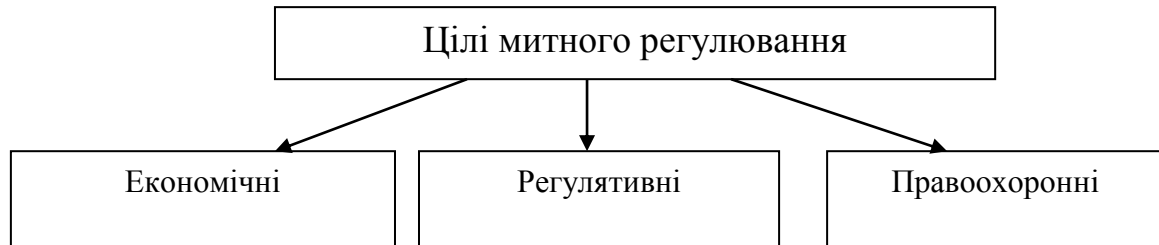

Рис. 1.3. Цілі митного регулювання. [20, с. 48]

Економічні цілі митного регулювання досягаються через наповнення державного бюджету через справляння митних платежів при переміщенні товарів і транспортних засобів через митний кордон.

Регулятивні цілі досягаються через встановлення експортних і імпорتنих мит на товари, що переміщуються через митний кордон держави, а також через встановлення заборон і обмежень на ввезення і вивезення товарів, ліцензування, квотування та інших заходів.

Правоохоронні цілі митного регулювання полягають у захисті державної безпеки країни, суспільного порядку, життя і здоров'я людей, моральних устроїв та культурних цінностей держави, охорони навколишнього середовища, у забезпеченні інтересів вітчизняних споживачів, у боротьбі з незаконним оборотом через митний кордон наркотичних засобів, зброї, предметів художнього, історичного і археологічного надбання тощо.[20, с. 50].

Підсумовуючи, зазначимо, що митне регулювання в Україні хоча і має ряд дискусійних позицій проте будується на відповідних принципах більшою мірою відповідає тим завданням, які повинно вирішувати в державі.

1.3. Інструменти митного регулювання зовнішньоекономічної діяльності

Як зазначалося вище основним завданням зовнішньоекономічної політики будь-якої держави є стимулювання чи обмеження експорту або імпорту товарів для утворення позитивного сальдо та забезпечення додаткового надходження коштів для розвитку національної економіки.

В свою чергу зовнішньоекономічна політика, як основа забезпечення зовнішньої торгівлі будь-якої країни, формується з трьох основних взаємопов'язаних складових: особливості зовнішньоторговельної політики держави, національні форми та інструменти реалізації зовнішньої торгівлі.

Причин регулювання зовнішньої торгівлі існує багато, але головною з них є те, що без підтримки держави розвиток національного виробництва неможливий, а безмитна торгівля з її гострою конкуренцією в умовах світового господарства унеможливує створення національної промисловості.

У міру розвитку міжнародних економічних відносин у світі сформувався певний комплекс інструментів зовнішньоторговельної політики, який дозволяє країнам впливати як на формування структури й напрямків розвитку власних зовнішньоекономічних зв'язків, так і на зовнішньоторговельну політику інших держав. Україна, як і інші країни світу, використовує стандартний набір інструментів регулювання зовнішньої торгівлі.

Чинний Митний кодекс України (ст.2) систему принципів та напрямів діяльності держави у сфері забезпечення своїх економічних інтересів та безпеки за допомогою митно-тарифних та нетарифних заходів регулювання зовнішньої торгівлі визначає як митну політику держави [62]. Крім того і новий Митний кодекс України (ст. 5), який вступить в дію з 01.06.2012 року державну політику у сфері державної митної справи визначає як систему цілей, принципів, функцій, напрямів, засобів і механізмів діяльності держави, спрямованих на забезпечення національних митних інтересів та безпеки

України, регулювання зовнішньої торгівлі та захист внутрішнього ринку, розвиток національної економіки та її інтеграцію до світової економіки, наповнення державного бюджету, які реалізуються через: 1) механізми тарифного та нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності; 2) участь у митних союзах, зонах вільної торгівлі та міжнародних договорах (конвенціях) з митних питань; 3) встановлення порядку переміщення товарів через митний кордон України та здійснення їх митного контролю; 4) законодавство України з питань державної митної справи [63].

В свою чергу комплекс тарифного і нетарифного регулювання можна узагальнити відповідно до Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» як митне регулювання – регулювання питань, пов'язаних із встановленням мит та митних зборів, процедурами митного контролю, організацією діяльності органів митного контролю України [100]. Оскільки за Митним кодексом України митні органи, як органи, які реалізують митну політику держави, мають право здійснювати як митне (тарифне), так і нетарифне (позатарифне) регулювання при переміщенні через митний кордон України товарів.

Теоретичне обґрунтування функціонального призначення митної служби присутнє у наукових працях багатьох вітчизняних вчених. Так, В. Дудчак та О. Мартинюк зазначають, що Державна митна служба України забезпечує реалізацію трьох основних функцій: фіскальної, правоохоронної та регулюючої [24, с. 118], аналогічно і як і цілі митного регулювання (див рис. 1.3). Зазначений підхід в цілому підтримують С. Ківалов, Б. Кормич, Ю. Кунєв з тією відмінністю, що правоохоронну функцію вони визначають як захисну [43, с. 43].

Найбільш важливою функцією митної служби є регулююча (регулятивна). Регулятивна функція передбачає вплив з боку держави та її компетентних органів на зовнішньоекономічні відносини за допомогою засобів економічного та неекономічного (адміністративного) характеру з метою регулювання цих відносин для забезпечення національних інтересів та інтересів національних товаровиробників і створення для них сприятливих

умов, забезпечення виконання державної політики у сфері економіки, виконання міжнародно-правових зобов'язань держави.

Таке регулювання здійснюється за допомогою стимулів та обмежень (установлення ставок мита і митних зборів, ліцензування, квотування та встановлення інших нетарифних обмежень) щодо виходу на національний ринок або експорту товарів на зовнішній ринок.

Митна служба бере участь у державному регулюванні зовнішньоекономічної діяльності за допомогою відповідних інструментів митного регулювання, які групують в два основних види: тарифні та нетарифні.

Тарифне регулювання – це комплекс заходів та інструментів впливу на міжнародну торгівлю, що реалізуються через впровадження та використання мит, зафіксованих у вигляді митного тарифу як найважливішого інструменту митно-тарифного регулювання експортно-імпортних операцій [60, с. 216]. Зазначене вище визначення є дещо вузьким, а більш ширше розуміння цього терміну подає В. Хомутенко, як комплекс заходів щодо встановлення і застосування ставок мита, обкладення митом в межах окремих преференційних режимів, контролю за митною вартістю товарів, класифікацією товарів в цілях повноти стягнення мита [127, с.45].

Митний тариф – систематизований перелік товарів і відповідних ставок мита, які застосовуються для розрахунку ввізного (імпортного) або вивізного (експортного) мита на зазначені товари. В митному тарифі товари об'єднані в групи за походженням (промислові, рослинні, мінерали тощо) та ступенем їх обробки (сировина, напівфабрикати, готові вироби). По кожному товару зазначається ставка мита, якою він обкладається. Його можна розглядати також як конкретну ставку мита, яка застосовується при ввезенні певного товару чи вивезенні його за її межі на митну територію країни. У даному разі поняття митного тарифу повністю збігається з поняттям мита при переміщенні товарів через митний кордон країни і може визначатись як вид митного платежу, що стягується з товарів та предметів, що переміщуються через митний кордон [44, с. 204]. Водночас в економічній літературі поняття

митного тарифу часто використовується у більш широкому розумінні – як особливий інструмент торговельної політики і державного регулювання внутрішнього ринку країни у його взаємодії зі світовим ринком, тобто це не конкретна ставка щодо визначеної групи товарів, а засіб регулювання зовнішньої торгівлі, який за термінологією визначається як "тарифне" регулювання. Тому інколи такі поняття, як "мити" та "митний тариф" розглядаються як еквівалентні [15, с. 239-240; 19, с. 99].

До системи економічного інструментарію митно-тарифного регулювання крім митного тарифу відносять як податки, особливо це стосується непрямих податків (нарахування акцизного податку чи податку на додану вартість при імпорті), так і різні види митних чи інших зборів. В.Козик відносить до тарифних інструментів митну квоту, як різновид змінних мит, ставки яких залежать від обсягу імпорту товару: при імпорті у межах певних кількостей (квот) він оподатковується за базовою внутрішньоквотовою ставкою тарифу, а при перевищенні певного обсягу – оподатковується за більш високою ставкою [47, с. 58- 65].

Сучасний митний тариф є складним торговельно-економічним інструментом регулювання зовнішньої торгівлі, включаючи кілька обов'язкових елементів, від яких залежить ефективність і дієвість тарифу в цілому. До цих елементів належать: 1) система товарної класифікації тарифу; 2) структура тарифу; 3) ставки мита; 4) метод визначення країни походження товару [132, с. 295].

За формою митний тариф є таблицею, яка поєднує всі ці елементи і за допомогою якої розраховується розмір мита (рис. 1.4.)

Системи тарифної класифікації товару (міжнародні товарні номенклатури) є детальними переліками товарів, що розподілені за певною класифікаційною системою. Поділ товарів за групами в митних тарифах є досить складним торговельно-економічним інструментом: чим докладнішою є товарна система, тим ефективніше тариф може бути використаний у протекціоністських цілях.

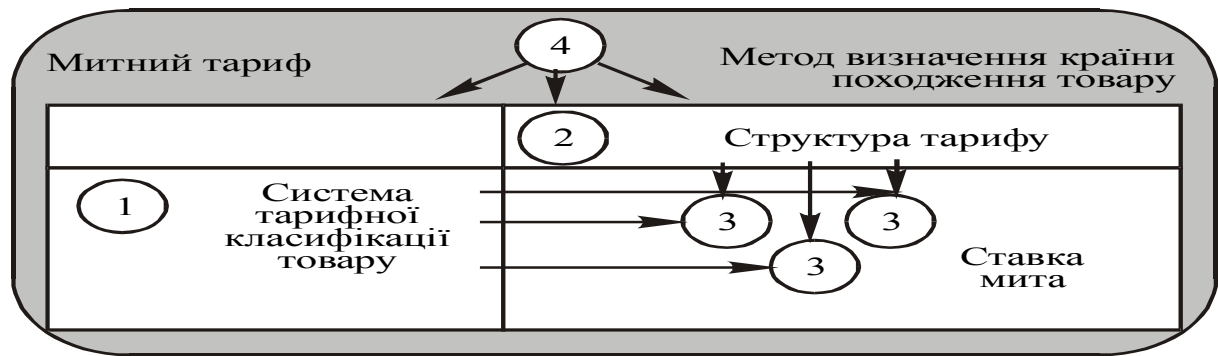

Рис. 1.4. Поелементна структура митного тарифу [132, с. 295].

Структура тарифу – кількість колонок (ставок мита стосовно кожної товарної позиції), що застосовуються в тарифі. Простий (одноколонковий) митний тариф передбачає одну ставку мита для кожного товару, незалежно від країни його походження. Складний (багатоколонковий) митний тариф встановлює по кожному з товарів кілька ставок мита, залежно від країни походження товару (торговельного режиму).

Підсумовуючи вищезазначене можна зробити висновок, що до митно-тарифних інструментів митної політики належать: мито та його види, структура митного тарифу (методи визначення країни походження товару та митної вартості, товарна класифікація тарифу, ставки мита).

Тарифне регулювання зовнішньоторговельної діяльності – головний інструмент торговельної політики, що впливає на вартісні показники імпортованого чи експортованого товару, шляхом обкладення його відповідним митом.

При використанні тарифних інструментів для держави вигідно встановити найбільш ефективні ставки тарифу, щоб забезпечити бажану структуру імпорту та поповнити бюджет за рахунок митних надходжень. Проте сучасний етап у розвитку світової економіки відзначається тенденцією до зниження тарифних ставок, яка значною мірою, завдяки домовленостям, досягнутим у ході Уругвайського раунду ГАТТ/СОТ.

Засоби регулювання зовнішньої торгівлі, що не входять до сфери митно-тарифної політики, з початку 60-х років в економічній літературі і діяльності міжнародних економічних організацій стали називатися нетарифними

обмеженнями або нетарифними бар'єрами. Раунди багатосторонніх переговорів щодо зниження ставок мита, які відбулися в рамках Генеральної угоди тарифів і торгівлі (ГАТТ), та досягнуті на них домовленості підвищили роль нетарифних бар'єрів і посилили інтерес урядів до застосування нетарифних заходів як інструментів, компенсуючих пом'якшення дії митно-тарифного регулювання. Зацікавленість нетарифним регулюванням пов'язана перш за все з його ефективністю, а також із тим, що більшість із них не піддаються кількісній кваліфікації і тому майже не відображенні в статистиці.

Однозначного визначення та систематизованої класифікації нетарифних обмежень досі не існує, тому міжнародні інститути та державні органи регулювання вкладають у це поняття різний зміст. Проте у систематизації нетарифних обмежень досить широкого поширення дістала класифікація, розроблена Секретаріатом ГАТТ. Вона об'єднує під терміном «нетарифні обмеження» п'ять основних груп заходів, що відображено у табл. 1.1.

Таблиця 1.1.

Класифікація нетарифних обмежень за версією секретаріату
ГАТТ-СОТ [121, с. 82-83].

Номер групи нетарифних інструментів	Найменування групи нетарифних інструментів	Нетарифні інструменти, які входять до групи
I	Участь держави у зовнішньоторговельних операціях	Субсидування виробництва і експорту товарів Система державних закупівель товарів Державна торгівля
II	Митні та адміністративні формальності	Антидемпінгові методи Методи оцінки митної вартості товару Митні і консульські формальності Товаросупроводжуючі документи Товарна класифікація тарифів
III	Стандартні вимоги щодо охорони здоров'я і техніки безпеки	Промислові стандарти Вимоги до пакування і маркування Санітарно-ветеринарні норми
IV	Кількісні та валютні обмеження імпорту та експорту	Контингентування і ліцензування Валютні обмеження
V	Обмеження, закладені в механізмі платежів	Змінні збори (плинні) Імпортні депозити Прикордонний податковий режим

У вітчизняному законодавстві відсутнє визначення поняття "нетарифного регулювання", однак воно досить часто застосовується в нормативно-правових актах пов'язаних з зовнішньоекономічною діяльністю, митною політикою та митною справою. Така ситуація дещо змінилася із

вступом в дію Податкового кодексу України та прийняттям нового Митного кодексу України (від 13.03.2012), оскільки ці нормативно-правові акти визначають "заходи нетарифного регулювання". Згідно Митного кодексу України (стаття 4, пп. 13) заходи нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності – не пов'язані із застосуванням мита до товарів, що переміщуються через митний кордон України, встановлені відповідно до закону заборони та/або обмеження, спрямовані на захист внутрішнього ринку, громадського порядку та безпеки, суспільної моралі, на охорону здоров'я та життя людей і тварин, охорону навколишнього природного середовища, захист прав споживачів товарів, що ввозяться в Україну, а також на охорону національної культурної та історичної спадщини [63], а Податковий кодекс України (пп.14.1.61.) визначає перелік заходів нетарифного регулювання [79]:

- ліцензування і квотування зовнішньоекономічних операцій;
- застосування спеціальних заходів щодо імпорту товарів в Україну;
- процедура реєстрації зовнішньоекономічних контрактів;
- процедура видачі ліцензій на право імпорту, експорту - спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів;
- дозвільна система служби експортного контролю;
- сертифікація товарів, що ввозяться в Україну;
- дозвільна система органів державної влади, що здійснюють санітарно-епідеміологічний, ветеринарний, фітосанітарний, екологічний та інші види контролю;
- реєстрація лікарських засобів, виробів медичного призначення, імунобіологічних препаратів, харчових добавок;
- застосування державного пробірного контролю.

Щодо тарифного регулювання, то погляди науковців збігаються на тому, що основою тарифного регулювання ЗЕД є митні тарифи [45, с. 204; 119, с. 32]. Слід звернути увагу, що в науковій літературі часто застосовується термін “митно-тарифне регулювання” [18, с. 9; 26, с. 21]. При

цьому сутність тарифного та митно-тарифного регулювання в більшості випадків однакова, це дає змогу зробити висновок, що вони є тотожними категоріями

У економічній літературі існує чимало підходів у систематизації інструментів, заходів та методів нетарифного регулювання (Додатки А, Б, В). Але для дослідження впливу нетарифних інструментів митного регулювання, що представлені чималою групою адміністративних, фінансових, валютних та інших заходів регулювання експорту та імпорту товарів і послуг, до уваги були взяті лише найвагоміші та найбільш поширеніші із них.

В рамках ГАТТ/СОТ неодноразово наголошувалося на необхідності повної ліквідації нетарифних бар'єрів, більшість країн світу продовжують широко їх застосовувати. “В теперішній час нетарифні бар'єри представляють собою найбільш ефективну зброю дискримінації та блокування доступу до ринків збуту. Вони включають велику кількість протекціоністських прийомів (за підрахунками ЮНКТАД більше, ніж 800), починаючи від урядових субсидій, кількісних обмежень, введення санітарних і технічних норм і закінчуючи навмисним ускладненням адміністративних процедур” [43, с.172]. Таке важливе значення вони мають з ряду причин. По-перше, будь-який товар, перетинаючи митний кордон, в першу чергу, зустрічає нетарифні бар'єри: кількісні обмеження, заборони, стандарти і т. ін. По-друге, нетарифні засоби державного впливу мають вищу цілеспрямованість, оперативність та ефективність порівняно з тарифними, що обумовлюється їх характером.

До переваг нетарифних засобів можна віднести досить просту процедуру їх застосування, високу ефективність та оперативність. Система нетарифних засобів забезпечує запланований рівень виконання поставлених завдань: утримання, зменшення або збільшення імпорту у визначених межах, забезпечення встановленого рівня імпорту та експорту по відношенню до конкретних країн, суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, конкретних груп товарної номенклатури.

Крім того, значна частина цих обмежень (наприклад, технічні бар'єри) носять прихований характер, що також є важливим для реалізації цілей держави в митній сфері.

Специфічні характеристики та переваги нетарифних інструментів, у порівнянні з тарифними, створюють для держави значні можливості для вільного маніпулювання нетарифними обмеженнями, що може бути ефективною формою узгодження міждержавних економічних відносин на основі взаємності і широко використовується в процесі міждержавних переговорів.

Висновки до розділу 1

Одним із напрямів діяльності держави у сфері здійснення регулювання зовнішньоекономічної діяльності виступає митне регулювання, а Державна митна служба України займає одне з провідних місць серед державних органів виконавчої влади, що здійснюють державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Як складова зовнішньої політики держави, митне регулювання повинне таким чином реалізовувати зовнішньоекономічні інтереси держави, щоб не тільки захищати національну економіку, яка на сьогодні є в кризовому становищі від подальшого розвалу, але й сприяти проведенню її структурної перебудови з метою оздоровлення і наступного підйому.

Законодавчо митне регулювання визначається як регулювання питань, пов'язаних з установленням мит і митних зборів, процедурами митного контролю, організацією діяльності органів митного контролю України, але сучасному розумінні це досить складний комплекс відносин, безпосередньо пов'язаних з внутрішньою і зовнішньою політикою і діяльністю держави. В межах національної державної економічної політики митне регулювання має багатоцільовий характер і повинне задовольняти різноманітні інтереси і потреби сучасного українського суспільства.

Відповідно до законодавства та цілей митного регулювання воно реалізовується через систему інструментів, а саме тарифних і нетарифних.

Тарифне регулювання – головний інструмент митного регулювання, що впливає на вартісні показники імпортованого чи експортованого товару, шляхом обкладення його відповідним митом. До митно-тарифних інструментів митного регулювання відносять: мито та його види, структуру митного тарифу (методи визначення країни походження товару та митної вартості, товарна класифікація тарифу, ставки мита).

Нетарифне регулювання – це інструмент митного регулювання, що не входять до сфери тарифного, а за своїм походженням, є комплексом національних адміністративних заходів, які нерідко пов'язані безпосередньо з зовнішньою торгівлею, але виконують функції регулятора експортних та імпортних операцій,

Систему нетарифних інструментів митного регулювання можна згрупувати наступним чином: кількісні обмеження (квотування (контингентування); ліцензування, добровільне обмеження експорту; укладання торгових угод); приховані методи торгової політики (технічні бар'єри, внутрішні податки та збори, політика державним закупівель, вимоги щодо вмісту місцевих компонентів тощо); фінансові (економічні) методи (стимулювання експорту) (субсидування; кредитування; демпінг.)

В умовах лібералізації зовнішньої торгівлі в Україні необхідно активно застосовувати як тарифні так і нетарифні інструменти митного регулювання, але з врахуванням міжнародних стандартів та вимог міжнародних організацій щодо застосування цих інструментів.

РОЗДІЛ 2

ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ МИТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРИ ПЕРЕМІЩЕННІ ТОВАРІВ ЧЕРЕЗ МИТНИЙ КОРДОН

2.1. Стан зовнішньої торгівлі товарами в умовах членства України у Світовій організації торгівлі

Важливою складовою економічної політики є зовнішня торгівля. Зовнішня торгівля це система заходів, що здійснюються країною, спрямованих на досягнення економікою даної країни певних переваг на світовому ринку та, одночасно, на захист внутрішнього ринку від конкуруючих імпортованих товарів.

Вступ України в СОТ співпав із розгортанням світової фінансової та економічної кризи. 5 лютого 2008 р. на засіданні Генеральної Ради Світової організації торгівлі прийнято рішення про приєднання України до Марракеської угоди про заснування СОТ та підписано Протокол про вступ України до СОТ. 4 квітня 2008 р. Верховною Радою України (ВРУ) прийнято Закон України “Про ратифікацію Протоколу про вступ України до Світової організації торгівлі” № 250-VI, а 16 травня 2008 р. Україна набула офіційного членства у СОТ [49, с. 5]. Тобто в травні 2008 року Україна стала членом СОТ, а вже у вересні банкрутство фінансового гіганта Lehman Brothers призвело до колапсу фінансових ринків і різкого спаду економічної активності і особливо міжнародної торгівлі.

В той же час лише наслідками лібералізації експортного та імпортованого режимів та світової фінансової кризи не можна оцінювати важливість події вступу, бо членство України у СОТ, перш за все, – це приєднання до міжнародних правил регулювання торгівлі, вирішення торговельних суперечок, отримання місця за «клубним столом», де Україна має право бути учасником формування міжнародних торговельних правил та впливати на торговельну політику інших 152-х країн-членів СОТ. Так слід зазначити, що

додаток 1 до Марракеської угоди про створення СОТ [58], являє собою систему багатосторонніх міжнародно-правових угод з торгівлі, в яку входять три основні угоди: Генеральна угода з тарифів і торгівлі (ГАТТ), що стосується торгівлі товарами; Генеральна угода з торгівлі послугами (ГАТС); Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (ТРИПС)) та чисельні угоди, що пов'язані з заходами зі сприяння торгівлі (Угода про сільське господарство; Угода про захисні заходи; Угода про митну оцінку; Угода про правила походження; Угода про технічні бар'єри; Угода про процедури ліцензування імпорту; Угода про застосування санітарних і фітосанітарних заходів та інші) [21, с. 48-49].

Вступ України до СОТ та, як наслідок, лібералізація імпортного митного режиму призвели до більш вільного доступу товарів з країн-членів СОТ на український внутрішній ринок та збільшення обсягів імпорту

В Україні відповідно до Закону України "Про зовнішньоекономічну діяльність запроваджуються такі правові режими для товарів, що імпортуються з держав - членів СОТ [100]:

національний режим, який означає, що стосовно імпортованих товарів походженням з держав - членів СОТ надається режим не менш сприятливий, ніж для аналогічних товарів українського походження щодо податків, зборів, встановлених законами та іншими нормативно-правовими актами правил та вимог до внутрішнього продажу, пропозиції до продажу, купівлі, транспортування, розподілу або використання товарів, а також правил внутрішнього кількісного регулювання, які встановлюють вимоги щодо змішування, переробки або використання товарів у певних кількостях чи пропорціях;

режим найбільшого сприяння, який стосується мит, митних зборів, методів стягнення таких мита і зборів, правил і формальностей у зв'язку з імпортом і означає, що будь-яка перевага, сприяння, привілей чи імунітет, які надаються стосовно будь-якого товару, що походить з будь-якої держави, повинні негайно і безумовно надаватися аналогічному товару, який походить

з території держав - членів СОТ або держав, з якими укладено двосторонні або регіональні угоди щодо режиму найбільшого сприяння.

Виключення щодо режиму найбільшого сприяння в формі преференцій можуть бути, за законодавством [100] зроблені для товарів, що походять з держав, з якими Україна уклала угоди про вільну торгівлю або митний союз чи проміжні угоди, що у майбутньому призведуть до створення зон вільної торгівлі або митних союзів у межах розумного періоду часу (10 років), чи угоди про прикордонну торгівлю та застосування генеральної системи преференцій.

Зовнішня торгівля товарами посідає особливе місце в складній системі світогосподарських зв'язків. Хоча в сучасних умовах головною формою міжнародних економічних відносин є не вивіз товарів, а зарубіжне інвестування, все ж міжнародна торгівля за своїми масштабами і функціями в загальному комплексі міжнародних економічних відносин зберігає винятково важливе значення.

Основними показниками розвитку зовнішньої торгівлі будь-якої держави є експорт, імпорт та зовнішньоторговельний оборот. Для більш повного та об'єктивного аналізу зовнішньої торгівлі України товарами необхідно проаналізувати динаміку зовнішньої торгівлі (рис 2.1.).

Із даних, які подані на рис. 2.1 помітним є той факт, що до 2005 року сальдо зовнішньоторговельного балансу позитивне, з 2006 по 2010 рік сальдо торговельного балансу негативне, найбільший спад спостерігається у 2008 кризовий рік. Тобто, як бачимо, у зовнішній торгівлі України спостерігається певна циклічність, яка спричиняється коливаннями, які відбуваються в економіці країни у певний період часу.

Очевидним фактом у динаміці експортно-імпортних операцій, що прослідковується є переважання з 2005 року імпорту над експортом, тобто від'ємного сальдо торговельного балансу, найбільший показник від'ємного сальдо, як уже зазначалося припадає на кризовий 2008 рік (-18,6 млрд. дол. США). Негативним моментом є й той факт, що у 2010 році показник сальдо

зовнішньоторгівельного балансу товарами є немалим -9,3 млрд. дол. США, а у 2011 році аж -14,2 млрд. дол..

Динаміка зовнішньої торгівлі України за останні три роки визначалась в першу чергу світовими тенденціям, крім того високий рівень доларизації та зовнішнього боргу в Україні, що призвели до різкого знецінення обмінного курсу гривні до долара США на початку кризи, та сприяли падінню споживчого попиту і частковій переорієнтації імпорту на внутрішнє споживання, були іншим важливим фактором, що вплинув на зовнішню торгівлю України. До того ж проблеми банківського сектору України також ускладнили отримання українськими експортерами та імпортерами фінансування всередині країни [1, с. 4]

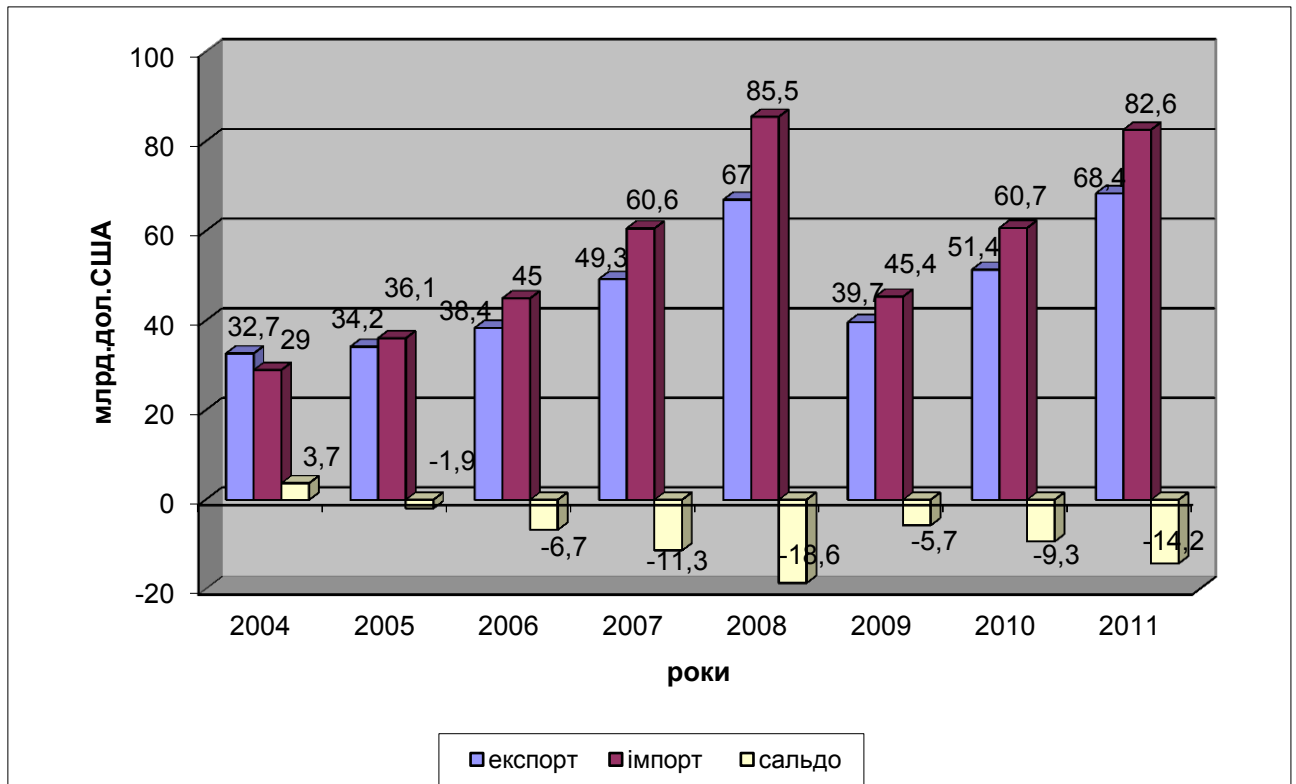

Рис. 2.1. Динаміка зовнішньоторговельного балансу України по товарах за 2004-2011 рр.

Примітка. Побудовано автором на основі [31-34]

Падіння попиту та несприятлива цінова кон'юнктура на світових товарних ринках призвели до зменшення експортних поставок на 28% у 2009 році порівняно з 2008 роком, а через девальвацію гривні та падіння

купівельної спроможності населення імпорتنі поставки до країни впали на 33% [49, с. 7]. Тобто, темпи зменшення імпорту товарів випереджали темпи зменшення експорту. У результаті, зовнішньоторговельне сальдо хоч і залишилось від'ємним, але зменшилось з -18,6 млрд.дол.США у 2008 році до -5,7 млрд.дол.США у 2009 році (рис. 2.1), причому покращення зовнішньоторговельного сальдо стосувалось майже усіх галузей економіки, крім продукції металургійного комплексу. Деякою мірою це дозволило збалансувати національну економіку України, поліпшити показники платіжного балансу, зокрема торговельний баланс, а також сприяло розвитку внутрішнього ринку та подальшому поширенню процесів імпортозаміщення. Зауважимо, що зменшення негативного сальдо у 2009 році перервало існуючу тенденцію попередніх років щодо його збільшення (2005-2008 рр.). Проте у 2010-2011 році цей показник знову зростає.

Відновлення світової економіки на початку 2010 року, підвищення цін на продукцію чорної металургії та сировинні ресурси сприяли збільшенню обсягів товарного експорту України. Позитивна динаміка експортно-імпортних операцій з товарами поступово відновлюється після різкого падіння внаслідок світової фінансової кризи 2008 року, і особливо відчутним цей процес став у 2010-2011 рр. Так, у 2010 році товарний експорт України збільшився на 29,2 % порівняно з попереднім роком і склав 51,4 млрд дол. США (табл. 2.1).

Проаналізуємо детальніше тенденції зовнішньої торгівлі товарами в Україні у 2010-2011рр.. Домінуючим фактором, що визначав тенденції у зовнішній торгівлі України протягом останніх років, була світова фінансова криза та її наслідки.

Як видно з табл. 2.1. негативне сальдо зовнішньої торгівлі України товарами за підсумками 2010 року становило 9,309 млрд дол, що на 62,3% більше, ніж у 2009 році (5,737 млрд дол). Експорт товарів з України в 2010 році зріс на 29,6% - до 51,431 млрд дол, імпорт - на 33,7%, до 60,740 млрд дол.

На формування від'ємного сальдо вплинули окремі товарні групи: енергетичні матеріали, нафта та продукти її перегонки (–15941,3 млн.дол.), наземні транспортні засоби, крім залізничних (–2780 млн.дол.) та полімерні матеріали, пластмаси (–2355,1 млн.дол.) (додаток Г, табл. Г.1).

Таблиця 2.1.

Зовнішньоторговельний баланс України у 2009-2011 роках [31-34]

	Експорт			Імпорт			Сальдо		
	2009	2010	2011	2009	2010	2011	2009	2010	2011
Усього (товари і послуги) млн. дол. США	49294,0	63067,1	82107,4	50606,6	66180,2	88854,9	-1312,6	-3113,1	-6747,5
Країни СНД	17299,5	24328,2	32407,9	20479,8	27632,7	38374,9	-3180,3	-3304,5	-5967,0
Інші країни світу	31994,5	38738,9	49699,5	30126,8	38547,5	50480,0	1867,7	191,4	-780,5
у т.ч. країни ЄС (27)	12519,8	16183,9	21542,2	18434,7	22038,2	29101,9	-5914,9	-5855,3	-7559,7
Товари	39695,7	51430,5	68409,8	45433,1	60739,9	82606,9	-5737,4	-9309,4	-14197,1
Країни СНД	13472,9	18744,5	26178,7	19692,6	26697,4	37212,4	-6219,7	-7952,9	-11033,7
Інші країни світу	26222,8	32686,0	42231,1	25740,5	34042,5	45394,5	482,3	-1356,5	-3163,4
у т.ч. країни ЄС (27)	9499,3	13061,6	17969,9	15392,7	19099,5	25750,6	-5893,4	-6037,9	-7780,7
Послуги	9598,3	11636,6	13697,6	5173,5	5440,3	6248,0	4424,8	6196,3	7449,6
Країни СНД	3826,6	5583,7	6229,2	787,2	935,3	1162,5	3039,4	4648,4	5066,7
Інші країни світу	5771,7	6052,9	7468,4	4386,3	4505,0	5085,5	1385,4	1547,9	2382,9
у т.ч. країни ЄС (27)	3020,5	3121,3	3572,3	3042,0	2938,7	3351,3	-21,5	182,6	221,0

Порівняно з 2010р. у 2011 році експорт збільшився на 33,1%, імпорт – на 36%. Від'ємне сальдо становило 14197,1 млн.дол. На формування негативного сальдо вплинули окремі товарні групи: палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки (–22913,4 млн.дол.), засоби наземного транспорту, крім залізничного (–4810,1 млн.дол.) та механічні машини (–3541,3 млн.дол.) (додаток Г, табл. Г.2).

У структурі зовнішньої торгівлі України у 2010 році порівняно з 2009 роком частка товарів в експорті та імпорті збільшилась у незначній мірі та складала 81,5% та 91,8% відповідно.

У 2010 році обсяги експортних поставок в країни СНД становили 36,4% загального обсягу експорту, Європи - 26,9% (зокрема ЄС - 25,4%), Азії - 26,7%, Африки - 5,9%, Америки - 3,9%, Австралії та Океанії - 0,1% (рис. 2.2., табл. Д.1. додатку Д) [33]

Зовнішньоторговельні операції Україна здійснювала з партнерами з 217 країн світу (див додаток Д).

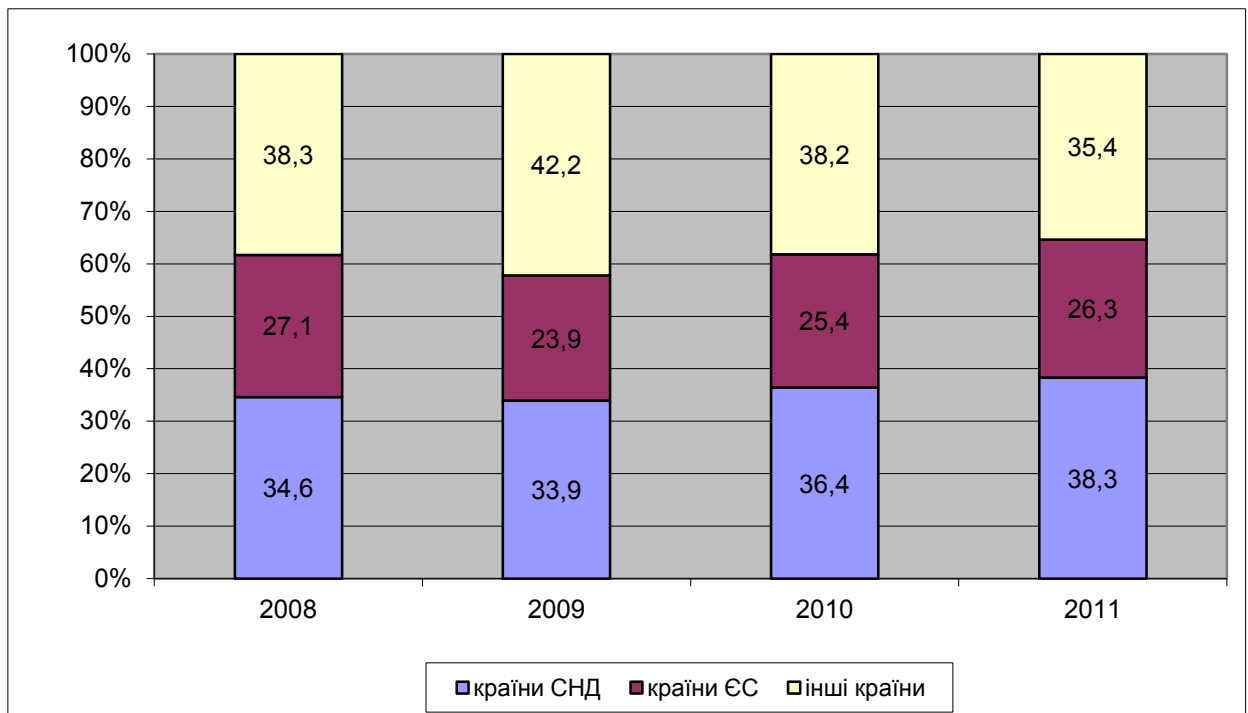

Рис. 2.2. Динаміка географічної структури експорту товарів з України за 2008-2011рр.

Примітка. Побудовано автором на основі даних [31-34]

Найбільші обсяги експортних поставок у 2010 здійснювалися в Російську Федерацію - 26,1% загального обсягу експорту товарів з України, Туреччину - 5,9%, Італію - 4,7%, Беларусь - 3,7%, Польщу - 3,5%, Німеччину - 2,9%, Індію - 2,8% (див. додаток Д, табл. Д.1).

Збільшився експорт товарів у всі основні країни-партнери: Італію - на 96,5%, РФ - на 58,1%, Беларусь - на 50,9%, Польщу - на 47,9%, Туреччину - на 42,3%, Індію - на 23,7%, Німеччину - на 20,1%.

Обсяги експорту товарів до країн СНД у 2011 році становили 38,3% від загального обсягу експорту, Європи – 27% (у т.ч. до країн Європейського Союзу – 26,3%), Азії – 25,9%, Африки – 4,9%, Америки – 3,7%.

Найбільші експортні поставки здійснювались до Російської Федерації – 29% від загального обсягу експорту, Туреччини – 5,5%, Італії – 4,4%, Польщі – 4,1%, Індії – 3,3%, Китаю – 3,2% та Білорусі – 2,8%.

Збільшився експорт товарів до усіх основних країн-партнерів: Китаю – на 65,6% (за рахунок поставок руд та концентратів залізних, органічних хімічних сполук, жирів та олій тваринного або рослинного походження), Індії – на 58,9% (за рахунок поставок жирів та олій тваринного або рослинного походження, чорних металів, добрив), Польщі – на 56,3% (за рахунок поставок чорних металів, руд та концентратів залізних, електричних машин), Російської Федерації – на 47,6%, Італії – на 26%, Туреччини – на 24%.

Імпорт з країн СНД у 2010 році становив 44% загального його обсягу, Європи - 32,9% (зокрема з країн ЄС - 31,4%), Азії - 16,5%, Америки - 4,7%, Африки - 1,4%, Австралії і Океанії - 0,4% (рис. 2.3) [33].

Найбільші імпорتنі надходження до України здійснювалися з Російської Федерації -36,5%, Китаю - 7,7%, Німеччини - 7,6%, Польщі - 4,6%, Білорусі - 4,2%, США - 2,9%, Італії - 2,3% (додаток Д, табл. Д.1).

Зросли в порівнянні з 2009-м імпорتنі постачання з Китаю (на 71,9%), РФ (на 67,7%), Білорусі (на 51,7%), США (на 37,4%), Польщі (на 28,5%), Італії (на 22%), Німеччини (на 19,5%) [33].

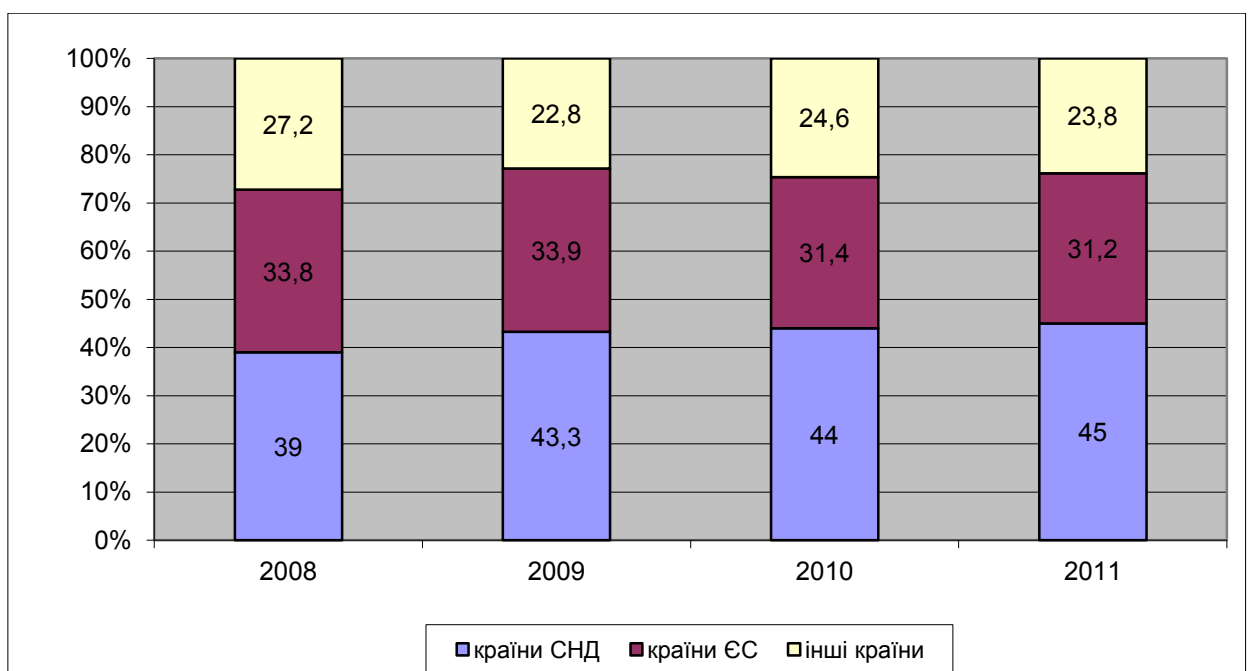

Рис. 2.3. Динаміка географічної структури імпорту товарів в Україну за 2008-2011рр.

Примітка. Побудовано автором на основі даних [31-34]

У 2011 імпорт з країн СНД становив 45% від загального обсягу, Європи – 32,8% (у т.ч. з країн Європейського Союзу – 31,2%), Азії – 16,1%, Америки – 4,7%, Африки – 1,1%, Австралії і Океанії – 0,2%. У загальному обсязі імпорту найбільші надходження здійснювались з Російської Федерації – 35,3%, Німеччини – 8,3%, Китаю – 7,6%, Білорусі – 5,1%, Польщі – 3,9%, США – 3,1%, Італії – 2,4%. [34]

Збільшились у 2011 році проти 2010р імпортні поставки з Білорусі – на 64% (за рахунок надходжень палив мінеральних, нафти і продуктів її перегонки, засобів наземного транспорту, крім залізничного, механічних машин), Німеччини – на 49,1% (за рахунок механічних машин, засобів наземного транспорту, крім залізничного, електричних машин), США – на 46,7% (за рахунок палив мінеральних, нафти і продуктів її перегонки, засобів наземного транспорту, крім залізничного, механічних машин), Італії (на 44,3%), Китаю (на 33,3%), Російської Федерації (на 31,2%), Польщі (на 14,1%) (додаток Д, табл.. Д.2).

Характерними рисами сучасного етапу є випереджаюче зростання вектору торговельної співпраці з країнами СНД за одночасного зниження ролі європейського вектору у географічній структурі як експорту, так і імпорту товарів і послуг. Так, питома вага країн СНД в українському експорті товарів у 2010 році порівняно з 2008 роком зросла на 1,8 в.п. і склала 36,4 % від загального обсягу товарного експорту (що є майже рекордним рівнем за останні 13 років). Водночас за цей період відбулося скорочення питомої ваги ЄС з 27,1 % до 25,4 % (рис. 2.2). Ще відчутнішою у період кризи стала переорієнтація внутрішнього споживання на продукцію з країн СНД: у 2010 році частка товарного імпорту з СНД склала 44 %, що на 5 в.п. більше порівняно з рівнем 2008 року (рис. 2.3). Варто також відзначити,

що зростання частки імпортованих товарів з СНД відбулося за скорочення питомої ваги імпорту з ЄС.

Тенденції торгівлі товарами з країнами ЄС, у цілому, відображають високий рівень залежності внутрішнього ринку України від домінуючих в імпорті з цього регіону товарів з високим рівнем доданої вартості. Так, у кризовому 2009 році різко скоротилися обсяги товарної торгівлі України з ЄС, при цьому обсяги імпорту товарів скоротилися значно більшою мірою, що обумовило зменшення обсягів пасивного сальдо торгівлі товарами з країнами ЄС

Якщо аналізувати товарну структуру зовнішньої торгівлі України у 2010 році (табл. 2.2.), то варто зазначити, що український експорт формують товари переважно з низьким ступенем перероблення, перш за все, продукція чорної металургії та хімічної промисловості, сільськогосподарські товари (див. табл. 2.2). Дані категорії товарів є чутливими до зовнішніх факторів та є нестабільними за ціновим складником, що несе загрози економіці країни та робить її більш вразливою.

Основу товарної структури українського експорту у 2010 році склали чорні метали та вироби з них – 32,3% від загального обсягу експорту. Мінеральні продукти становили 13,1%, механічне та електричне обладнання – 11%, продукти рослинного походження – 7,7%, продукти хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості – 6,8%, транспортні засоби та шляхове обладнання – 6,3%, жири та олії тваринного та рослинного походження – 5,1% [33].

У загальному обсязі експорту товарів в 2010 р. в порівнянні з 2009 р. збільшилася частка чорних металів - з 25,8% до 28,4%, енергетичних матеріалів, нафти і продуктів її переробки - з 5,4% до 7,1%, жирів і масел тваринного і рослинного походження - з 4,5% до 5,1%, руди, шлаків і золи - з 3,4% до 5%, залізничних або трамвайних локомотивів, шляхового устаткування - з 2% до 4,7% (табл. 2.2., додаток Г, табл. Г.1).

При цьому зменшилася частка механічних машин - з 7% до 6,1%, електричних машин - з 5,6% до 4,9%, зернових культур - з 9% до 4,8%, виробів з чорних металів - з 4,9% до 3,9%.

Таблиця 2.2.

Товарна структура зовнішньої торгівлі України у 2010 році [33]

Код і назва товарів згідно з УКТЗЕД	Експорт			Імпорт		
	тис.дол. США	у % до 2009р.	у % до загального обсягу	тис.дол. США	у % до 2009р.	у % до загального обсягу
Усього	51430521,6	129,6	100,0	60739969,3	133,7	100,0
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	771386,6	129,4	1,5	1241690,5	98,0	2,0
II. Продукти рослинного походження	3976325,5	79,0	7,7	1563710,4	124,1	2,6
III. 15 Жири та олії тваринного або рослинного походження	2617314,4	145,7	5,1	451549,4	120,6	0,7
IV. Готові харчові продукти	2571067,0	123,1	5,0	2504926,8	123,1	4,1
V. Мінеральні продукти	6731329,0	172,6	13,1	21127916,9	134,6	34,8
VI. Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	3479168,7	138,3	6,8	6441659,3	121,1	10,6
VII. Полімерні матеріали, пластмаси та каучук	685276,5	121,6	1,3	3661440,2	137,5	6,0
VIII. Шкіряна і хутряна сировина та вироби з них	173823,7	97,6	0,3	177286,8	142,7	0,3
IX. Деревина і вироби з деревини	828204,0	124,6	1,6	341530,5	121,4	0,6
X. Маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів	940524,4	116,5	1,8	1658313,6	120,7	2,7
XI. Текстиль та вироби з текстилю	735844,1	103,2	1,4	1974817,4	139,4	3,3
XII. Взуття, головні убори, парасольки	174761,0	120,9	0,3	490302,5	171,1	0,8
XIII. Вироби з каменю, гіпсу, цементу, кераміки, скла	399475,9	140,1	0,8	889669,0	140,1	1,5
XIV. 71 Дорогоцінне або напівдорогоцінне каміння, дорогоцінні метали та вироби	74229,2	88,2	0,1	302692,3	189,5	0,5
XV. Недорогоцінні метали та вироби з них	17332546,9	135,2	33,7	4127967,2	154,2	6,8
XVI. Механічне обладнання; машини та механізми, електрообладнання та їх частини; пристрої для записування або відтворення зображення і звуку	5670416,3	113,1	11,0	8166974,9	130,6	13,4
XVII. Транспортні засоби та шляхове обладнання	3262441,4	204,4	6,3	3664286,5	169,3	6,0
XVIII. Прилади і апарати оптичні, для фотографування або кінематографії; апарати	252305,8	90,6	0,5	886372,0	132,1	1,5

медико-хірургічні; годинники; музичні інструменти						
XX. Різні товари і вироби	416626,0	134,1	0,8	681981,8	136,4	1,1
XXI. 97 Вироби мистецтва	244,3	35,4	0,0	2082,7	209,3	0,0

У 2010 році у загальному обсязі імпорту товарів збільшилася частка електричних машин з 5,1% до 5,9%, наземних транспортних засобів, окрім залізничних - з 4,3% до 5,5%, чорних металів - з 2,5% до 3,2% (табл. 2.2., додаток Б).

Зменшилася частка механічних машин - з 8,7% до 7,5%, фармацевтичної продукції - з 4,7% до 4%, паперу і картону - з 2,6% до 2,4%.

У 2011 році мінеральні продукти склали 36,4% обсягу імпорту товарів (збільшення на 42,1%). На поставки механічних та електричних машин припадало – 15,5% (збільшення на 56,5%), продукції хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості – 9,7% (збільшення на 23,9%), засобів наземного транспорту, літальних апаратів, плавучих засобів – 7,5% (збільшення на 69,3%), полімерних матеріалів, пластмас та виробів з них – 5,4% (збільшення на 22,7%), чорних металів та виробів з них – 4,8% (збільшення на 41,2%) від загальної вартості імпорту (див. табл. 2.3, додаток Г, табл. Г.2).

У загальному обсязі імпорту товарів у 2011 р. збільшилась частка палив мінеральних, нафти і продуктів її перегонки – з 32,3% до 34,6%, механічних машин – з 7,5% до 8,6%, електричних машин – з 5,9% до 6,9%, засобів наземного транспорту, крім залізничного – з 5,5% до 6,6%. Зменшилась частка пластмас, полімерних матеріалів – з 4,7% до 4,1%, фармацевтичної продукції – з 4,1% до 3,5%, паперу та картону – з 2,4% до 1,9%. (див. Додаток Г, табл. Г.2)

Основу товарної структури українського експорту у 2011 році склали чорні метали та вироби з них – 31,2% від загального обсягу експорту (збільшення на 28,4% проти 2010р.). Мінеральні продукти становили 15% (збільшення на 52,4%), механічні та електричні машини – 9,9% (збільшення на 19,2%), продукти рослинного походження – 8,1% (збільшення на 39,1%), продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості – 7,9%

(збільшення на 54,9%), засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби – 7,1% (збільшення на 49,3%), жири та олії тваринного або рослинного походження – 5% (збільшення на 29,8%) [34].

Таблиця 2.3.

Товарна структура зовнішньої торгівлі України у 2011 році [34]

Код і назва товарів згідно з УКТЗЕД	Експорт			Імпорт		
	тис. дол. США	у % до 2010 р.	у % до загального обсягу	тис. дол. США	у % до 2010 р.	у % до загального обсягу
Усього	68409848,6	133,1	100,0	82606901,5	136,0	100,0
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	936606,1	121,4	1,4	1035290,4	83,4	1,3
II. Продукти рослинного походження	5532076,6	139,1	8,1	1815941,5	116,1	2,2
III. Жири та олії тваринного або рослинного походження	3396407,0	129,8	5,0	468667,1	103,8	0,6
IV. Готові харчові продукти	2939036,7	114,3	4,3	3026540,5	120,8	3,7
V. Мінеральні продукти	10259870,6	152,4	15,0	30028790,2	142,1	36,4
VI. Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	5390710,1	154,9	7,9	8021153,7	123,9	9,7
VII. Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	937718,0	136,8	1,4	4498422,7	122,7	5,4
VIII. Шкури необроблені, шкіра вичищена	168454,0	96,9	0,2	199743,4	112,6	0,2
IX. Деревина і вироби з деревини	1078553,6	130,2	1,6	392883,9	115,0	0,5
X. Маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів	1105315,9	117,5	1,6	1836664,3	110,3	2,2
XI. Текстильні матеріали та текстильні вироби	863848,0	117,4	1,3	1989833,9	100,3	2,4
XII. Взуття, головні убори, парасольки	208840,6	119,5	0,3	361518,4	73,6	0,4
XIII. Вироби з каменю, гіпсу, цементу	549249,3	137,5	0,8	1156084,7	129,9	1,4
XIV. 71 Перли природні або культивовані, дорогоцінне або напівдорогоцінне каміння	100746,4	135,7	0,1	743449,1	245,6	0,9
XV. Недорогоцінні метали та вироби з них	22113594,4	127,7	32,3	5696928,4	138,0	6,9
XVI. Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	6760851,8	119,2	9,9	12794872,7	156,5	15,5
84 реактори ядерні, котли, машини	3570987,9	113,9	5,2	7112291,1	155,7	8,6
85 електричні машини	3189863,9	125,8	4,7	5682581,6	157,6	6,9
XVII. Засоби наземного транспорту, літальні	4855115,0	149,3	7,1	6204200,3	169,3	7,5

апарати, плавучі засоби						
XVIII. Прилади та апарати оптичні, фотографічні	281483,2	111,6	0,4	1047040,2	115,7	1,3
XX. Різні промислові товари	556250,0	133,5	0,8	847454,6	123,0	1,0
XXI. 97 Твори мистецтва	1139,5	466,4	0,0	24298,1	995,3	0,0

Динаміку та структуру імпорتنих поставок товарів в Україну протягом останніх років, а саме 2009-2011 р., головним чином, визначав вплив світової фінансової кризи:

- падіння промислового виробництва спричинило зниження потреб українських підприємств у сировині, матеріалах та енергоресурсах;
- зменшення інвестиційної активності позначилось на зниженні потреб у імпорті продукції машинобудування, устаткування обладнання, транспортних засобів та інших технологічних товарів;
- різке зменшення споживчого кредитування та доходів населення спричинило зниження обсягів увезення споживчих товарів: побутової техніки, легкових автомобілів, харчових продуктів;
- обмеження доступу до фінансових ресурсів, які є необхідними для здійснення операцій з імпорту;
- девальвація гривні підвищила вартість імпорتنих товарів.

При цьому варто зауважити, що членство України у СОТ сприяло обмеженню нетарифних бар'єрів щодо українського експорту. Так, припинено квотування імпорту металопродукції з України до ЄС, скасовано антидемпінгові заходи щодо імпорту карбаміду; кількісні обмеження експорту зернових, насіння соняшнику та соняшникової олії, що дозволило експортерам суттєво наростити обсяги експорту даної продукції; зменшилась кількість антидемпінгових та спеціальних захисних розслідувань, від яких потерпають українські металургійна та хімічна галузі. Разом з тим, у 2010 році зберігається тенденція дефіцитності зовнішньоторговельного балансу, що свідчить про неефективну модель експортної спеціалізації вітчизняних виробників у поєднанні з браком конкурентоспроможного імпортозамінного виробництва.

Аналіз ситуації, яка складається в результаті інтеграції України у світову економічну систему, свідчить про домінування на внутрішньому ринку готової імпортової продукції при збереженні сировинного характеру українського експорту.

В Україні не існує однозначності з боку органів влади щодо питань зовнішньоекономічної політики. У зв'язку з цим торгові партнери України не поспішають відкривати свої ринки для українських товарів у відповідь на створення сприятливих умов для імпорту товарів з боку України. В умовах жорстокої конкуренції на світових ринках вони проводять цілеспрямовану політику, виходячи виключно з власних національних інтересів. Ця політика спрямована на розширення ринків збуту своєї продукції, вирішення питань національної безпеки цих держав.

Для подальшої лібералізації доступу на український ринок торгові партнери спираються на своїх представників в Україні і кола, які з ними тісно пов'язані, зокрема, комерційними інтересами. Зростання імпорту дозволяє отримувати значні кошти, які можуть спрямовуватися на формування відповідної ідеології так званого "вільного, цивілізованого" ринку через засоби масової інформації, а також прийняття органами влади відповідних рішень.

Розширення обсягів імпорту ініціює також і "тінізацію" економіки. Про це свідчать факти контрабандного ввезення імпортової продукції, заниження митної вартості товарів, несплати податків. Виробництво імпортової продукції по суті дотується з українського бюджету, коли продукція спільних підприємств звільняється від сплати податків, акцизів, не проходить сертифікацію. Тобто, створюються сприятливі умови для витіснення з власного ринку українського виробника за рахунок недобросовісної конкуренції [43, с.165].

Як наслідок, відбувається поглиблення кризи високотехнологічних і переробних галузей, що перетворює Україну на постачальника дешевої сировини. При цьому формується і відповідна структура товарообміну, в якій, наприклад, експортна продукція вітчизняного машинобудування

складає менше 10 % і її доля постійно зменшується. І ця тенденція посилюється. Сьогодні існує реальна загроза повної деградації вітчизняного виробничого та інтелектуального потенціалу, ліквідація цілих галузей виробництва наукоємної та високотехнологічної продукції. А це, в свою чергу, призводить до ускладнення соціальної напруги у суспільстві через зростання безробіття, зниження рівня науки, освіти, кваліфікації, криміналізацію суспільства.

Забезпечити економічну безпеку держави, реальну підтримку вітчизняного виробника можна лише через проведення єдиної державної політики, спрямованої на вихід з кризи, стабілізацію економічної ситуації через формування національної стратегії економічної безпеки з чітко визначеними цілями і конкретними механізмами їхнього досягнення.

2.2. Тарифні інструменти митного регулювання зовнішньої торгівлі в Україні

Після вступу до СОТ Україна змінила тарифи, привівши ставки ввізного мита до їх зв'язаних рівнів, встановлених у Розкладі тарифів для України, який став частиною національного законодавства і наведений у додатку I до Протоколу, ратифікованого Законом України від 10.04.08 № 250 "Про ратифікацію Протоколу про вступ України до СОТ" [92].

Зв'язування тарифних ставок (ставок ввізного або імпортного мита) означає, що чинні ставки не повинні перевищувати рівень, на якому їх було "зв'язано".

Україна приєдналась до низки секторальних "нульових" домовленостей про зниження ставок на такі групи товарів: сталь, іграшки, деревина, кольорові метали, фармацевтичні препарати, папір, сільськогосподарська техніка, меблі інформаційні технології, наукове, медичне обладнання, будівельна техніка, дистильовані спирти, цивільна авіація.

Для значної кількості товарів Україна знизилла ставки ввізного мита до рівня, який відповідає або навіть нижчий за рівень зв'язаних ставок, ще у 2005 році. Однак в країні було збережено досить високі ставки для найбільш чутливих товарів, які займають значну частку імпорту.

Основою для визначення рівня тарифів та підготовки тарифної пропозиції України на переговорах були:

- Концепція трансформації митного тарифу України на 1996-2005 роки відповідно до системи ГАТТ/СОТ, затверджена Указом Президента України від 6 квітня 1996 року №255/96;

- Чинний Митний тариф, прийнятий Законом України "Про Митний тариф України", від 05.04.2001 №2371-111;

- Висновки галузевих міністерств та центральних органів виконавчої влади про можливість відхилення ставок ввізного мита на окремі види продукції від встановлених вищезазначеними документами.

Протягом 2005 року Верховною Радою України прийнято низку законів України, спрямованих на приведення рівня митно-тарифного захисту у відповідність з нормами СОТ.

Після перехідного періоду у 2013 середньозважена ставка митного тарифу буде 5,1% р., у тому числі 10,1% для сільськогосподарських продуктів і 4,8% для промислових товарів. Крім того, Україна матиме нульові ставки ввізних мит на 10% тарифних ліній сільськогосподарської продукції і на понад третину тарифних ліній промислової продукції. Максимальні зв'язані ставки застосовуються до товарів харчової промисловості, а саме: до цукру та соняшникової олії.

Відповідно, членство в СОТ означає суттєве скорочення середньозваженої ставки за рахунок різкішого зниження тарифних обмежень на товари з вищою часткою імпорту (див. табл.2.4)

Оскільки середньоарифметичні ставки відображають рівень тарифного захисту без урахування їх впливу на товарну структуру імпорту, а середньозважені ставки формуються залежно від зміни його структури, то їх порівняння дозволяє оцінити вагомості тарифного захисту. Порівняння

динаміки середньозважених ставок із динамікою середньоарифметичних за період між останніми змінами Митного тарифу на 1 вересня 2005 р. і часом вступу до СОТ свідчить про лібералізацію вітчизняної торгівлі в цілому на 25%, у тому числі сільськогосподарською продукцією на 31% та промисловими товарами – на 29%.

Таблиця 2.4

Порівняння ставок ввізного мита в Україні до вступу до СОТ та кінцевих зв'язаних ставок в рамках членства в СОТ [1, с. 5-6]

	Сільсько господарські товари	Промислові товари	По всій номенклатурі
Середньоарифметична ставка ввізного мита до змін 2005 року (%)	19,71	8,29	10,47
Середньоарифметична ставка ввізного мита на момент набуття членства в СОТ (%)	13,84	4,40	6,51
Середньоарифметична кінцева зв'язана ставка ввізного мита	11,16	4,85	6,28
Середньозважена ставка ввізного мита до змін 2005 року (%)	21,10	6,70	7,77
Середньозважена ставка ввізного мита на момент набуття членства в СОТ (%)	18,19	6,11	7,02
Середньозважена кінцева зв'язана ставка ввізного мита (%)	10,07	4,77	5,09

Слід зазначити, що особливо низьким є рівень захисту сільськогосподарських товарів в Україні, де ввізна тарифна ставка зв'язана на рівні 11,2%, що у 1,5-2 рази нижче порівняно з іншими країнами-експортерами цих товарів. За даними СОТ, Аргентина зв'язала ставку на рівні 32,6%, бразилія – 35.5%, болгарія – 42.4%, Китай -15,8%, ЄС – 15,1%, Канада – 14,5%. Навіть партнери з СНД – Грузія, Молдова, Киргизстан – мають зв'язану ставку вищу, ніж Україна. Зниження тарифного захисту сільськогосподарських товарів відбувається не тільки за рахунок збільшення тарифних ліній з нульовими ставками (їх частина становила 9,6% на момент вступу до СОТ і 10% - у складі зв'язаних ставок), а завдяки зменшенню більше ніж у два рази, частки ставок із тарифними піками (відповідно з 44,3 до 21,4%) [59, с.8].

Основні зобов'язання України щодо зв'язування ставок імпортованих

тарифів пов'язані з приєднанням України до низки секторальних нульових «0» домовленостей про зниження ставок на такі групи товарів [50, с. 62]:

- сталь, іграшки, деревина, кольорові метали, фармацевтичні препарати, папір, сільськогосподарська техніка, меблі, інформаційні технології, наукове, медичне обладнання, будівельна техніка,
- дистильовані спирти - через 3 роки після вступу,
- цивільна авіація - до 2010 року.

А також приєднання до секторальної гармонізації з хімічних товарів (5,5 – 6,5 %), текстилю та одягу (0-17,5 %).

Для окремих видів транспортних засобів встановлений перехідний період до 2013 року з поступовою зміною ставки ввізного мита з 10% на момент вступу до 5% на кінець перехідного періоду. Для транспортних засобів, оснащених електричними двигунами, перехідний період триває до 2010 року з відповідним зниженням ввізного мита з 10% до 8%.

На м'ясо, рибу, готові харчові продукти домовлено про перехідні періоди щодо лібералізації доступу до внутрішнього ринку, терміни яких закінчуються до 2010 року.

Введення в дію ставок ввізного мита, передбачених зобов'язаннями України перед СОТ призвело до лібералізації Митного тарифу України через збільшення застосування нульових ставок мита, зменшення специфічних ставок, зниження загального рівня оподаткування за адвалерними ставками та практично скасування комбінованих ставок мита (див рис. 2.4).

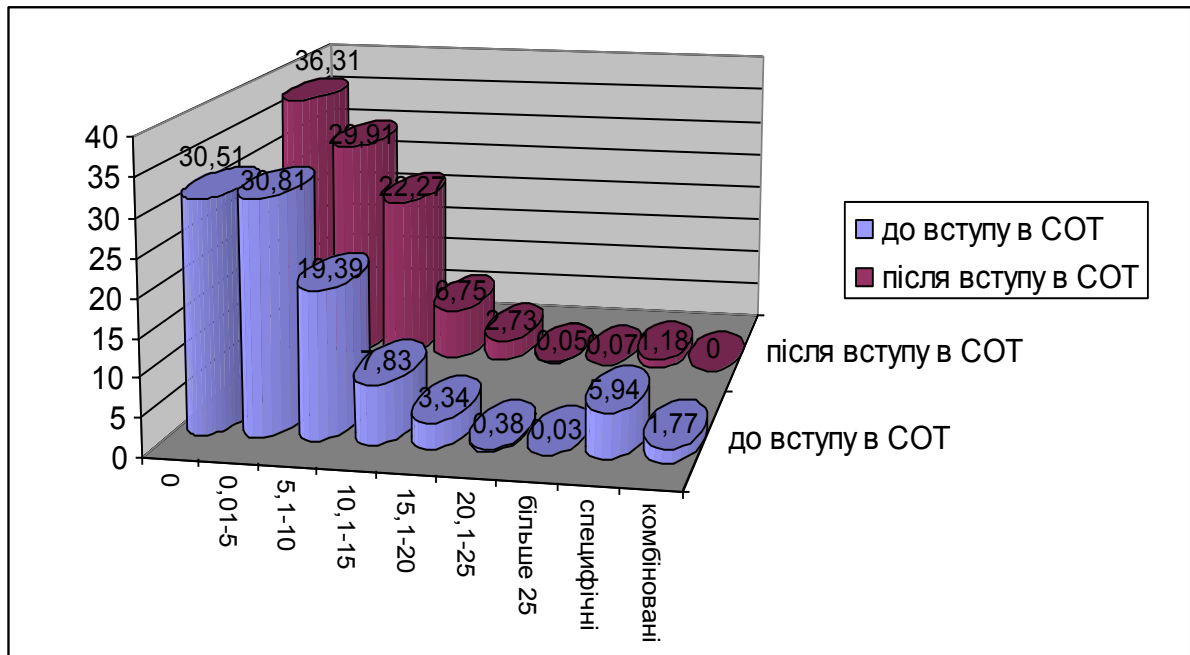

Рис. 2.4. Динаміка Митного тарифу України до та після вступу України в СОТ

Примітка. Сформовано автором на основі [13, с. 6-7; 59, с. 7-9]

На кінець 2011 року у Митному тарифі України: кількість нульових ставок 4010 шт., що становить 36,3% від загальної кількості ставок ввізного мита; кількість специфічних ставок ввізного мита зменшилася до 163 шт. (у 4 рази менше); комбіновані пільгові ставки ввізного мита замінено на адвалерні. Також у Митному тарифі України суттєво знижена кількість ставок, які мають заборонний рівень ввізного мита. Кількість товарних підкатегорій, на які ставки ввізного мита встановлено більше ніж на 15%, зменшилася на 24 % (з 414 шт. до 314 шт.) [101; 106]

Якщо говорити про вивізне мито в Україні, то тут є своя закономірність. Так експортний режим для української економіки не є надто обтяжливим (табл. 2.5.), крім того з 2008р. Україна дотримується своїх зобов'язань взятих перед СОТ щодо поступового зниження експортних митних тарифів на насіння соняшнику, живу худобу, шкури тварин, брухт чорних і кольорових металів.

Таблиця 2.5.

Зміни ставок експортного мита внаслідок вступу України до СОТ [1, с.9]

	Ставка мита до вступу в СОТ	Ставка мита відразу після вступу в	Крок зменшення	Кінцева ставка після вступу до

		COT		COT
Брухт та відходи чорних металів	30 євро/т	25 євро/т	1-ий рік-зменшення до 18 євро/т, далі – щорічно на 1,6 євро	10 євро/т (у 2014 р.)
Брухт кольорових металів та напівфабрикатів	30 євро/т	30%	На 3% щорічно	15%
Насіння олійних культур (льон, соняшник, рижій)	17%	16%	На 1% щорічно	10%
Жива худоба	50%, 55% чи 75% залежно від виду худоби	50%	На 5% щорічно	10%
Шкіросировина	27% або 30% залежно від виду худоби	30%	На 1% щорічно	20%

З дати вступу до СОТ Україна не застосовуватиме обов'язкових мінімальних експортних цін та знижує свої експортні митні тарифи на насіння олійних культур, живу худобу, шкури тварин, брухт чорних і кольорових металів. В той же час, експортне мито як інструмент тарифного регулювання може використовуватися Україною й в подальшому. Зобов'язання України щодо поступового зниження вивізних мит стосувались саме товарних позицій, зазначених вище. Жодних інших зобов'язань щодо вивізних мит Україна не взяла. Це дозволило країні у 2008 році ввести експортне мито на газу. У лютому 2009 року з переліку газів, які оподатковуються експортним митом, було вилучено скраплені газу (крім природного).

Для повнішого розкриття стану митно-тарифного захисту національної економіки та здійснюваної протягом останніх років митної політики відповідно до вимог СОТ доцільно прослідкувати динаміку надходжень до державного бюджету митних платежів (табл..2.6).

Таблиця 2.6.

Митні платежі у доходах Державного бюджету України за 2005-2011 роки

Показники	Роки						
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Доходи Державного	105330,2	133521,7	165942,1	231686,3	209700,3	240615,2	314616,9

бюджету України (млн..грн.)							
в тому числі митні платежі (млн..грн.)	31001,1	41173,9	54119,5	96047,2	83115,9	85910,0	114800,0
Питома вага митних платежів у загальній сумі доходів ДБУ, %	29,4	30,8	32,6	41,5	39,6	35,7	36,5

Примітка. Складено автором на основі даних Державної служби статистики України [72] та Міністерства економічного розвитку і торгівлі [73]

Як видно з табл. 2.6 надходження від митних платежів складають значну частку у доходах Державного бюджету України, питома вага цих надходжень за аналізований період коливається в межах від 29,4% до 41,5%. Крім того лібералізаційний імпорتنний та експортний режими вснаслідок вступу в СОТ після 2008 року суттєво не вплинув на загальні надходження від митних платежів

Оцінка структури митних платежів, що справляються вітчизняними митними органами в розрізі років, дозволяє виявити найбільш фіскально ефективні податки та збори серед митних платежів (табл. 2.7.).

Таблиця 2.7.

Діяльність митних органів у наповненні Державного бюджету України в розрізі митних платежів за 2006-2011 рр. (млн..грн.)

Назва показника	Роки					
	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Всього митних платежів, млн. грн.	41173,9	54119	96047,2	83115,98	85911,58	114816,72
з них: ПДВ	31900,5	41669,8	80978,7	73148,71	73342,01	96014,13
Акцизний збір/податок	916,2	1332,1	2209,7	3023,9	3470,34	6743,79
Мито, в т.ч.	7245,0	9880,5	12124,6	6707,91	8847,89	11771,89
Ввізне мито	6972,7	9588,9	11932,8	6328,8	8556,4	10462,8

Примітка. Складено автором на основі [37; 80-85]

Приведення Митного тарифу до вимог СОТ найбільше вплинуло на розміри надходження від ввізного мита. Значне зниження доходів від ввізного мита у 2009 році, крім вступу до СОТ пов'язане з скороченням,

майже вдвічі відповідно до 2008 року, імпорту, насамперед, внаслідок впливу світової економічної кризи, що спричинило девальвацію національної валюти та обумовило падіння внутрішнього попиту.

Надходження від митних платежів загалом і ввізного мита зокрема зростали протягом 2005-2008 років, що пов'язано також із зростанням товарного імпорту в Україну. Як видно з рис. 2.5. надходження від митних платежів залежать від тенденцій товарного імпорту, оскільки з 2006 року, як було показано у пит. 2.1. він переважає над експортом.

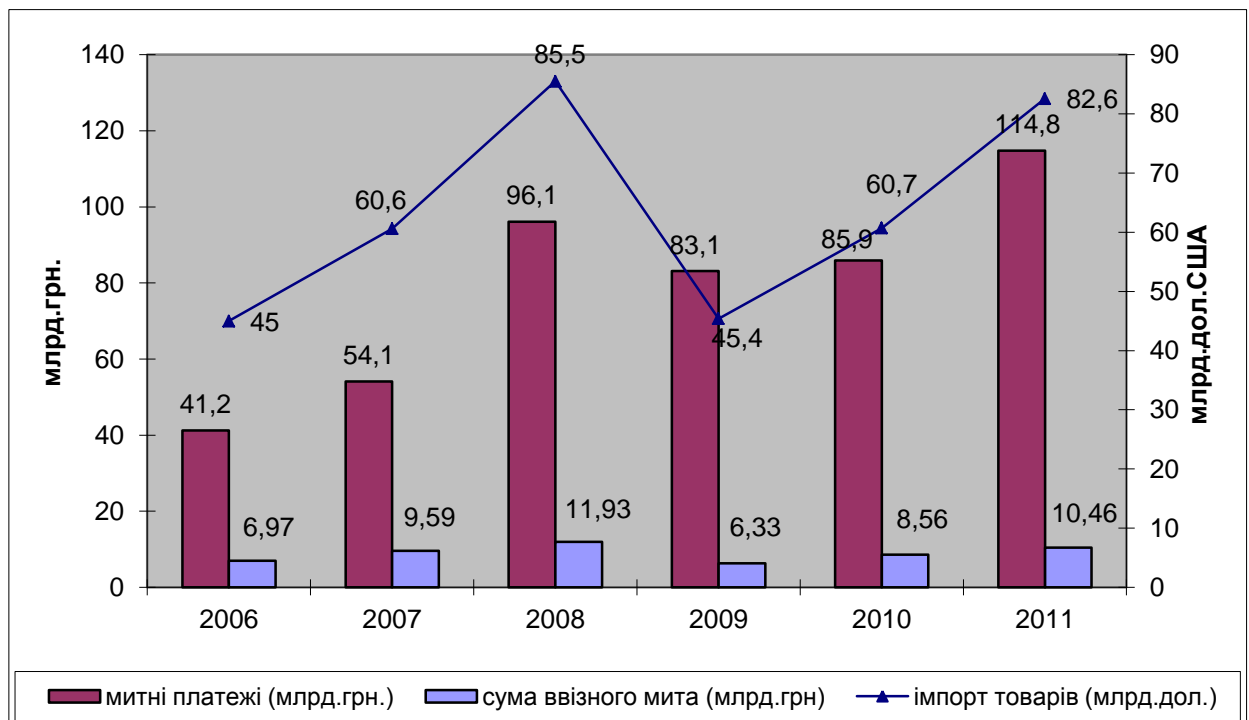

Рис. 2.5. Динаміка імпорту товарів, митних платежів та ввізного мита у 2006-2011 рр

Примітка. Побудовано автором на основі [80-85]

Отже, лібералізація торгівлі дозволила позитивно вплинула на виробництво, експорт та переробку соняшникової олії за допомогою тарифних інструментів митного регулювання зовнішньої торгівлі, так як збільшився експорт продуктів переробки олійних культур.

2.3. Аналіз застосування нетарифних інструментів митного

регулювання в Україні

Сьогодні в рамках СОТ легалізовано і узгоджено велику кількість нетарифних захисних заходів, за допомогою яких дозволяється регулювати зовнішньоторговельні відносини.

В рамках системи СОТ було укладено низку угод для регулювання та регламентації застосування нетарифних заходів (табл. 2.8).

Загальною вимогою до нетарифних методів регулювання зовнішньої торгівлі є дотримання країнами принципів недискримінації, доступу до ринку, прозорості, сприяння економічному розвитку та зростанню міжнародної торгівлі. Однак практика застосування нетарифних заходів країнами-членами СОТ не завжди повною мірою відповідає задекларованим цілям та принципам цієї організації.

Таблиця 2.8.

Багатосторонні угоди з торгівлі товарами в межах СОТ [58]

<i>Назва угоди</i>	<i>Основний зміст</i>
Генеральна угода з тарифів і торгівлі 1994 року	Визначає основи режиму торгівлі товарами, права та обов'язки членів СОТ в цій сфері
Угода про сільське господарство	Визначає особливості регулювання торгівлі сільськогосподарськими товарами і механізми застосування заходів державної підтримки сільськогосподарського виробництва і субсидування експорту
Угода про заснування санітарних та фітосанітарних заходів	Визначає умови застосування заходів санітарного та фітосанітарного контролю
Угода про текстиль та одяг	Визначає особливості регулювання торгівлі текстилем та одягом
Угода про технічні бар'єри у торгівлі	Визначає умови застосування стандартів, технічних регламентів, процедур сертифікації
Угода про пов'язані з торгівлею інвестиційні заходи	Містить положення, спрямовані на ліквідацію і недопущення наслідків інвестиційних заходів, що можуть спричинити обмеження або порушення торгівлі
Угода про застосування Статті VI Генеральної угоди з тарифів і торгівлі 1994 року	Визначає правила порушення і проведення антидемпінгових процедур
Угода про застосування Статті VII Генеральної угоди та тарифів і торгівлі 1994 року	Визначає правила оцінки митної вартості товарів

Угода про перевідвантажувальну інспекцію	Визначає умови проведення перевідвантажувальних інспекцій
Угода про правила визначення походження	Визначає принципи і порядок визначення походження товарів
Угода про процедури ліцензування імпорту	Встановлює процедури і форми ліцензування імпорту
Угода про субсидії і компенсаційні заходи	Визначає умови і процедури застосування субсидій і заходів, спрямованих на боротьбу із субсидіюванням
Угода про захисні заходи	Визначає умови і процедури застосування заходів щодо протидії зростаючому імпорту (у разі загрози шкоди вітчизняному виробнику)

Хоча основними принципами системи ГАТТ/СОТ є взаємність і відсутність дискримінації, проте існує низка винятків з недискримінаційних правил ГАТТ/СОТ, таких як обумовлені захисні заходи, які зазвичай є тимчасовими, а саме антидемпінгові і компенсаційні заходи, тарифи, квоти і ліцензії тощо.

При вступі в СОТ Україна взяла на себе ряд зобов'язань, зокрема в напрямку нетарифного регулювання основними виступають наступні [51; 73]:

- відміна та не використання в подальшому кількісних обмежень чи інших нетарифних заходів, що не передбачені домовленістю з СОТ. Зокрема Україна не буде вводити заборону на м'ясну продукцію, якщо це не узгоджено з нормативами СОТ, та буде встановлювати прозорі і науково обґрунтовані стандарти на торгівлю даною продукцією;
- відміна Україною заборони на імпорт автобусів, грузового транспорту та машин старше 8 років;
- наша країна буде здійснювати контроль цін у відповідності із правилами СОТ та враховувати інтереси її членів, що займаються експортом, а також не буде встановлювати обов'язкові мінімальні ціни на імпортні товари і продовжуватиме публікувати список товарів та послуг, ціни на які встановлюються урядом;
- відміна заборони на експорт брухту чорних і кольорових металів, дорогоцінних металів та каменів (крім золота, срібла та алмазів), а також

експортних обмежень на зерно. Водночас заходи по обмеження експорту, включаючи вимоги по його ліцензуванню будуть встановлюватись тільки відповідно до норм СОТ;

- врахування в першу чергу міжнародних, а не національних та регіональних стандартів, які є добровільними (крім тих, що відносяться до захисту інтересів національної безпеки, до попередження корупції, захисту життя і здоров'я людей, тварин та рослин, а також навколишнього середовища відповідно до технічних норм, що мають ґрунтуватися на відповідних міжнародних стандартах. Крім того, до 2012 року всі технічні стандарти мають бути приведені у відповідність до міжнародних стандартів ;

- зменшення кількості товарів, що підлягають обов'язковій сертифікації;

- повністю ввести та дотримуватись умов Угоди про торгові аспекти прав інтелектуальної власності;

- в частині санітарії та фітосанітарії узгоджувати свої дії з санітарними та фітосанітарними нормами і встановлювати межі відповідальності контролюючих органів в ланій сфері, зокрема Україна не буде обмежувати імпорт м'ясних продуктів оброблених гормонами.

Як уже зазначалося вище, з моменту вступу до Світової організації торгівлі наша держава взяла зобов'язання скасувати і не впроваджувати кількісні обмеження на імпорт або інші нетарифні заходи щодо країн-учасниць СОТ, такі як ліцензування, квотування, заборони, дозволи, вимоги попереднього санкціонування, вимоги ліцензування та інші обмеження з подібним ефектом, які не можуть бути обґрунтовані щодо відповідності положенням угод СОТ.

Питання ліцензування (встановлення квот) зовнішньоекономічних операцій як експорту, так і імпорту товарів в Україні регулюється Законом України від 16.04.1991 № 959-ХІІ "Про зовнішньоекономічну діяльність". Статтею 16 цього Закону, редакцію якої приведено у відповідність до вимог ГАТТ/СОТ, чітко визначено умови та порядок запровадження кількісних обмежень в Україні [100].

Однією з умов членства України в СОТ є зобов'язання України імпортувати щорічно 260 тис. тонн цукру-сирцю без застосування імпорتنих обмежень. Проаналізуємо детальніше використання такого нетарифного інструменту регулювання зовнішньої торгівлі як тарифна квота щодо імпорту цукру-сирцю в Україну та його наслідки для держави.

Загальна потреба споживання солодкого продукту, включаючи потребу населення та переробної промисловості в країні оцінюється в межах 1,8-2,0 млн. т. У 2011 році українські цукрові заводи виробили 2,3 млн. тонн цукру, це на 50,1% більше порівняно з 2010 роком.

З однієї сторони, Україна повністю забезпечена цукром і дефіцит цього продукту не передбачається. З іншого боку, постає питання надлишку цукру на внутрішньому ринку. Адже весь нереалізований обсяг тисне на ціну, що зайвий раз змушує виробників підраховувати економіку виробництва або шукати інші канали збуту на зовнішньому ринку. З огляду на ці проблеми, 20 жовтня 2011 року асоціація Укрцукор звернулася до Президента України з проханням, доручити Міністерству аграрної політики та продовольства України провести переговори з членами СОТ, про відмову від пільгових квот (260 тис. т.) на імпорт цукру-сирцю. На думку експертів асоціації, ця квота виправдана тільки в тих випадках, коли в країні реалізується високий обсяг експорту. Дані Державної служби статистики показують, що Україна за 2011 рік, експортувала близько 314 тонн цукру, з них 266 тонн –в країні СНД [68].

Імпорт в Україну цукру-сирцю з тростини був предметом квотування ще з 90-х років (табл.2.9). Однак, закони щодо запровадження квот носили тимчасовий характер. Основним механізмом захисту внутрішнього ринку залишалися високі ставки ввізного мита з цукру-сирцю з тростини поза межами квоти (50%) та регулювання обсягу виробництва цукру для постачання на внутрішній ринок (квота А).

Квота "А" - максимальна кількість цукру для поставки на внутрішній ринок з 1 вересня поточного року до 1 вересня наступного року для задоволення внутрішніх потреб [88]

Тарифні квоти на імпорту тростинного цукру-сирцю в Україну (1998 – 2011, років [1, с. 32]

Рік	Встановлена квота, т	Мито в межах квоти/за межами квоти	Фактичні обсяги імпорту, т
1998	300 000	15% (не менше 0,5 ЕКЮ за кг/50%, але не менше 0,3 ЕКЮ за 1 кг)	96 000
1999	60 000	1% (не менше 1 ЕКЮ за кг/50%, але не менше 0,3 ЕКЮ за 1 кг)	217 000
2000	260 000	5%, але не менше 5 євро за т/50%, але не менше 0,3 євро за 1 кг	229 000
2001	260 000	1%, але не менше 5 євро за т/50%, але не менше 0,3 євро за 1 кг	260 000
2003	560 000	60 євро за т (200 тис. т), 1%, але не менше 6 євро за т/50%, але не менше 0,3 євро за 1 кг	380 000
2004	125 000	30 євро за т/50%, але не менше 0,3 євро за 1 кг	125 000
2009	263 900	2% /50%	39 500
2010	267 800	2% /50%	231 700
2011	267 800	2% /50%	225 600

З табл.2.9 видно, що імпорту понад обсяги встановленої квоти був незначним, що підтверджує складність доступу на ринок за умов високих тарифів та регулювання обсягів виробництва та постачання.

Тарифні квоти на цукор-сирець з тростини розподілялися зазвичай шляхом проведення аукціонів.

У 2006 році Верховна Рада прийняла Закон, яким передбачалося встановлення щорічної тарифної квоти на ввезення цукру-сирцю з тростини в обсязі 260 000 тон зі ставкою імпортного мита у 2% з 1 січня року, наступного після вступу України до СОТ, що стало частиною зобов'язань взятих Україною (табл.2.10)

Таблиця 2.10.

Зобов'язання щодо встановлення тарифної квоти на імпорту цукру-сирцю

Опис продукту	Початковий розмір квоти та тариф	Кінцевий розмір квоти та тариф	Розподіл обсягів квоти	Тариф за межами квоти
Цукор-сирець з тростини	260 000 т/ 2%	267 800 т/2%	2009 – 263 900 т 2010 – 267 800 т	50 %

Примітка. Складено автором на основі [92]

з 1 січня 2011 р. розподіл залишку тарифної квоти на імпорт цукру-сирцю з тростини (код згідно з УКТЗЕД 1701 11) здійснюється за принципом "перший прийшов - першим обслуговується". Обсяг тарифної квоти, що не використаний протягом поточного року, не підлягає включенню до квоти, що визначається на наступний рік [91]

Україна у цілому виконала свої зобов'язання у частині встановлення та розподілу тарифної квоти на ввезення цукру-сирцю. У 2009 році 260 тонн загального обсягу тарифної квоти до 1 січня 2019 р. виділено для Парагваю (відповідно до § 35 Дохійської декларації та домовленостей, досягнутих за вступу України в СОТ щодо повної інтеграції малих уразливих економік до багатосторонньої системи торгівлі); 80 відсотків залишку обсягу тарифної квоти виділено для країн-постачальників, 20 відсотків - для нових країн-постачальників (табл.2.11)

Обсяги цукру-сирцю з тростини, що ввозиться в межах квоти, погодженої в рамках СОТ, враховуються при визначенні загального обсягу постачання цукру на внутрішній ринок в межах квоти А.

Ввезення цукру-сирцю в межах квоти відбувається на основі ліцензій, що видаються у встановленому порядку Міністерством економічного розвитку та торгівлі. Імпорт за торгівельними угодами та давальницькими схемами не впливає на загальний обсяг квот.

Таблиця 2.11.

Розподіл квот на цукор-сирець у 2009 - 2011 рр.[1, с.34]

Країна	Частка від загальної квоти, %	Частка від загальної квоти, тис тон		Фактичні обсяги імпорту, тис тон		
		2009/2010	2009	2010	2009	2010
Бразилія	58,86	155,19	157,48	-	173,04	225,4
Колумбія	2,4	6,34	6,43	-	-	0,14
Куба	6,23	16,44	16,68	-	15,97	-
Сальвадор	2,18	5,74	5,83	-	-	-
Гватемала	3,10	8,18	8,30	-	8,2	-
Тайланд	3,38	8,92	9,05	-	-	-
Інші	3,84	10,10	10,52	-	34,57	-
Нові країни-постачальники	20	52,73	53,51	-	-	-
<i>Усього</i>	100	263,9	267,8	39,5	231,73	225,59

З таблиці 2.11 видно, що квоти на ввезення цукру-сирцю протягом 2009 - 2011 років не були повністю використані (У 2009 році квота була використана лише на 15%). Низькі обсяги імпорту пояснювалися зростанням цін на цукор на світовому ринку та тривалим узгодженням процедури ліцензування. Виробництво цукру з цукру-сирцю з тростини було не вигідним до осені 2009 року. Виробники цукровмісної сировини не відчували б ніякої різниці при купівлі цукру з буряків чи з сирцю.

Аналіз регулювання ринку цукру після вступу до СОТ засвідчує, що внутрішній ринок залишається доволі закритим. Імпортна квота (і фактичні обсяги імпорту) не перевищують 15% від обсягів внутрішнього споживання

Вступ до СОТ не вплинув на ступінь підтримки виробників цукру. Держава продовжує політику високих митних бар'єрів та ліцензування імпорту, застосовує мінімальні ціни на цукор всередині країни, регулює загальні обсяги постачання на внутрішній ринок. Дозвіл ввозити певну кількість цукру на пільгових умовах та врахування квоти при встановленні квоти А, означає скорочення виробництва цукру з буряків (втрати виробників цукрових буряків), втім має також забезпечувати певний вигравш для споживачів (згладжування цінових коливань за рахунок дешевшого імпорту). Збільшення конкуренції з боку імпортової сировини може також сприяти структурній перебудові галузі, підвищенню її продуктивності.

Нетарифне регулювання міжнародної торгівлі широко застосовується країнами з метою захисту національної економіки, підтримки міжнародної безпеки, охорони життя та здоров'я людей. Умови, які обмежують використання нетарифних інструментів та жорстокої регламентації правил і процедур їх використання, в інтересах розвитку міжнародної торгівлі розробляються та підтримуються кількома міжнародними організаціями, а саме Світовою організацією торгівлі, Організацією економічного співробітництва та розвитку, Міжнародною конференцією з торгівлі і розвитку ООН та Європейською економічною комісією ООН тощо.

В умовах набуття Україною членства в СОТ пріоритетним є такий напрямок регулювання ЗЕД, як вирішення питань участі України в регіональних міжнародних утвореннях, де найбільш повно можуть бути реалізовані ідеї вільного руху товарів, капіталів та трудових ресурсів. Вступ України до СОТ став стимулом для подальшого поширення режиму вільної торгівлі на зовнішньоторговельні операції із західними країнами–сусідами.

Створення зон вільної торгівлі за умовами СОТ дозволить Україні розширити свій внутрішній ринок за рахунок ринків інших країн, підвищити конкурентоздатність свого експорту або хоча б поставити його в рівні умови з країнами-конкурентами, які вже мають розвинену мережу угод про вільну торгівлю.

Основним політичним, а в подальшому - економічним наслідком вступу до СОТ є активізація переговорів з ЄС щодо укладання Угоди про створення зони вільної торгівлі в рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Як відомо, під час 15-го саміту Україна - ЄС у грудні 2011 року лідери України та Європейського Союзу оголосили про завершення переговорів щодо Угоди про асоціацію, метою якої є перехід до політичної асоціації та економічної інтеграції між Україною та ЄС .

30 березня 2012 р. глави делегацій на переговорах України та Євросоюзу парафували Угоду про асоціацію та створення зони вільної торгівлі [122]. Парафування (initialing – англ.) – попереднє підписання договору, за допомогою чого, встановлюється автентичність тексту договору. Парафування не замінює повного підписання, а слугує лише засобом автентифікації тексту і не покладає юридичних зобов'язань на тих, хто здійснив цей акт [60]

Наступним кроком має стати підписання сторонами угоди. А після цього парламенти країн ЄС мають ухвалити рішення щодо ратифікації угоди про асоціацію між Україною та Євросоюзом

Створення зони вільної торгівлі з ЄС є безумовним пріоритетом для України, але зовнішньоекономічні інтереси нашої держави є набагато ширшими. На виконання відповідних доручень Кабінету Міністрів України

Мінекономіки веде роботу щодо підготовки проектів угод про вільну торгівлю та проведення відповідних консультацій/переговорів з Сінгапуром, Сербією, Туреччиною тощо; ведеться підготовча робота до започаткування переговорного процесу з іншими країнами та угрупованнями, зокрема Європейською асоціацією вільної торгівлі, Канадою, Мексикою, Сирією.

Набуття Україною членства у СОТ стало переламним етапом в розвитку її зовнішньоторговельних відносин, пріоритет при цьому має надаватися заходам торговельної політики, що переважно стимулюватимуть експортну активність українських виробників. Такий акцент у торговельній політиці оптимальним чином відповідає загальній стратегічній меті – модернізації національної економіки

Висновки до розділу 2

Збіг у часі фінансово-економічної кризи і вступу України до Світової організації торгівлі не дозволяє упевнено говорити про те, що вітчизняна економіка виграла від членства в СОТ, але варто зазначити, що після вступу в СОТ Україна має ряд переваг в сільському господарстві та інших галузях.

Аналіз ситуації, яка складається в результаті інтеграції України у світову економічну систему, свідчить про домінування на внутрішньому ринку готової імпоротної продукції при збереженні сировинного характеру українського експорту.

Характерними рисами сучасного етапу є випереджаюче зростання вектору торговельної співпраці з країнами СНД за одночасного зниження ролі європейського вектору у географічній структурі як експорту, так і імпорту товарів і послуг.

Для стабілізації зовнішньої економічної політики держава повинна застосовувати тарифні та нетарифні інструменти її регулювання відповідно до національних та міжнародних (зокрема СОТ) вимог

РОЗДІЛ 3

ПРІОРИТЕТИ УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТРУМЕНТІВ МИТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

3.1. Міжнародні уроки митного регулювання зовнішньої торгівлі в контексті інтеграційних процесів

Сучасні процеси глобалізації вимагають від України якомога активнішого входження в міжнародну торговельну систему. Збільшення кількості учасників міжнародних торговельно-економічних відносин, поява нових форм і методів торгівлі, її ускладнення та динамізація об'єктивно зумовили формування системи регулювання міжнародного обміну товарами та послугами, яка являє собою сукупність взаємопов'язаних принципів, норм, правил і процедур впливу на формування регіональних і товарних структур експорту та імпорту за допомогою різних інструментів, зокрема і тарифних і нетарифних інструментів митного регулювання.

Створення СОТ фактично стало найбільшою реформою світової торгівлі за період, що минув з кінця Другої світової війни. Світова організація торгівлі – єдина міжнародна організація, що опікується глобальними правилами торгівлі між країнами. Її головна функція – забезпечувати, щоб торговельні обміни відбувалися настільки легко, передбачувано і вільно, наскільки можливо. З 1 січня 1995 року СОТ стала наступницею Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ), укладеної після Другої світової війни. Тож попри те, що СОТ – одна з наймолодших міжнародних організацій, багатосторонній торговельній системі, початково закладеній ГАТТ, вже понад 50 років.

Протягом минулих 50 років світова торгівля зростала надзвичайно швидко. Торгівля товарами збільшувалась у середньому на 6% щорічно. 2000 року загальний торговельний обіг у 22 рази перевищив рівень 1950 року. ГАТТ і СОТ допомогли створити сильну й удатну торговельну систему, сприяли безпрецедентному зростанню торгівлі [21, с. 22].

СОТ покликана регулювати торговельно-політичні відносини учасників Організації на основі пакета Угод Уругвайського раунду багатосторонніх торговельних переговорів (1986-1994 рр.). Дані документи є правовим базисом сучасної міжнародної торгівлі.

Угода про заснування СОТ передбачає створення постійно діючого форуму країн-членів для врегулювання проблем, які впливають на їх багатосторонні торговельні відносини, і контролю за реалізацією угод і домовленостей Уругвайського раунду. СОТ функціонує багато в чому так само, як і ГАТТ, але при цьому здійснює контроль за більш широким спектром торговельних угод (включаючи торгівлю послугами і питання торговельних аспектів прав інтелектуальної власності) і має значно більші повноваження у зв'язку з удосконалюванням процедур прийняття рішень і їхнього виконання членами організації. Невід'ємною частиною СОТ є унікальний механізм врегулювання торговельних суперечок.

Головними задачами СОТ є лібералізація міжнародної торгівлі, забезпечення її справедливості та передбачуваності, сприяння економічному зростанню та підвищенню економічного добробуту людей. Країни-члени СОТ вирішують ці завдання шляхом контролю за виконанням багатосторонніх угод, проведення торговельних переговорів, врегулювання торговельних суперечок у відповідності із визначеним організацією механізмом, проведення огляду національної економічної політики держав-членів, а також надання допомоги країнам, що розвиваються.

Світова організація торгівлі є одночасно і організацією, і комплексом міжнародних правових документів, своєрідним багатоаспектним багатостороннім торговельним договором, що визначає права і обов'язки урядів країн-членів в сфері міжнародної торгівлі та формування національних торгових політик.

Країни-члени СОТ взаємодіють в межах недискримінаційної системи, де кожна країна отримує гарантії справедливого і прогнозованого ставлення до її експорту на ринках інших країн, зобов'язуючись при цьому забезпечувати такі ж умови для імпорту на свій внутрішній ринок. Основні

правила і принципи СОТ містяться в багатосторонніх торговельних угодах, які розповсюджуються на торгівлю товарами і послугами, а також торговельні аспекти прав інтелектуальної власності, розв'язання торговельних суперечок та механізм огляду торговельної політики. Угоди СОТ були ратифіковані парламентами всіх країн-учасниць.

Структурно документами системи СОТ є:

- Заключний акт, який утілює результати Уругвайського раунду багатосторонніх торговельних переговорів;
- Марракеська угода про заснування Світової організації торгівлі (Угода СОТ);
- Декларації Рішення міністрів та заяви;
- Домовленість про зобов'язання у сфері фінансових послуг.

Марракеська угода про заснування Світової організації торгівлі є основним документом СОТ, який не тільки засновує і визначає механізм функціонування організації, а і містить систему Угод СОТ, які викладені в Додатках, як невід'ємної частини цієї угоди. Марракеська угода має 4 додатки [58]: Додаток 1: додаток 1А - багатосторонні угоди з торгівлі товарами; додаток 1В: Генеральна угода про торгівлю послугами (визначає основи режиму торгівлі послугами, права і обов'язки членів СОТ в цій сфері); додаток 1С: Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (визначає права і обов'язки членів СОТ в сфері захисту інтелектуальної власності); додаток 2: Домовленість про правила і процедури врегулювання суперечок (встановлює умови і процедури розв'язання суперечок між членами СОТ у зв'язку з виконанням ними зобов'язань з усіх угод СОТ); додаток 3: Механізм по огляду торговельної політики (визначає умови і загальні параметри оглядів торговельної політики членів СОТ); додаток 4: багатосторонні торговельні угоди з обмеженою кількістю учасників (необов'язкові для участі всіх членів СОТ багатосторонні торговельні угоди): Угода про торгівлю авіатехнікою та Угода про державні закупки.

Угоди Світової організації торгівлі є міжнародними правовими документами, що детально регламентують всі можливі процеси і дії стосовно предмету кожної конкретної угоди. Розглянуті вище угоди стосуються різних аспектів міжнародної торгівлі, але всі вони розроблені з урахуванням ключових принципів функціонування міжнародної торговельної системи. При цьому під принципами розуміються основні, вихідні положення, правила діяльності. Секретаріат СОТ виділяє наступні ключові принципи міжнародної торговельної системи: недискримінація; вільна торгівля; передбачуваність; справедлива конкуренція; сприяння розвитку та економічним реформам.

Принцип торгівлі без дискримінації реалізується шляхом застосування режиму найбільшого сприяння, при якому країна забезпечує однакові умови торгівлі для всіх учасників СОТ, та національного режиму, при якому імпортовані товари не можуть піддаватися дискримінації на внутрішньому ринку країни. Таким чином, принцип недискримінації досягається на двох рівнях: між країнами-членами СОТ (через режим найбільшого сприяння) та між національними та іноземними товарами на внутрішньому ринку (через національний торговельний режим).

Принцип вільної торгівлі реалізується в СОТ шляхом проведення раундів багатосторонніх торговельних переговорів з метою ліквідації існуючих торговельних бар'єрів і створення умов для більш вільної торгівлі. З моменту заснування ГАТТ в 1947 році було проведено вісім раундів таких переговорів, а їх безпосереднім результатом було зниження ставок мита на товари, середній рівень яких зараз становить приблизно 5% від вартості товару. Крім того, більш вільній торгівлі сприяли і домовленості про вільний (тобто з нульовою ставкою мита) доступ багатьох товарів на внутрішні ринки країн-членів. Лібералізації світової торгівлі сприяло також збільшення частки адвалорних тарифів, які є більш справедливими з точки зору міжнародної торгівлі порівняно зі специфічними і комбінованими, в загальній кількості застосовуваних тарифів. На сьогодні майже 90% ставок тарифів, що застосовуються членами СОТ, є адвалерними [59, с. 5].

Розвитку більш вільної торгівлі сприяє і домовленість країн-членів про заборону застосування кількісних обмежень (імпортних квот, ліцензій). Єдиною сферою застосування кількісних обмежень у вигляді тарифних квот на сьогодні залишається сільське господарство.

Застосування заходів з лібералізації торгівлі є, як правило, поступовим. Для впровадження взятих на себе зобов'язань надається певний період. Він є більш довгим для країн, що розвиваються.

Передбачуваність розвитку міжнародної торгівлі досягається двома шляхами: зв'язуванням тарифів по тарифних позиціях та забезпеченням прозорості національної торговельної політики.

Коли країни-члени СОТ в результаті торговельних переговорів домовляються відкрити свої внутрішні ринки для іноземних товарів і послуг, то вони “зв'язують” себе відповідними зобов'язаннями. В першу чергу це стосується, звичайно, рівня імпортних тарифів по тарифних позиціях. Зв'язування тарифу означає, що країна, яка взяла на себе таке зобов'язання, повинна:

- не підвищувати ставку тарифу вище “зв'язаного” рівня;
- протягом визначеного терміну (для більшості країн вік становить 5 років) поступово знизити ставку мита до мінімально узгодженого рівня.

Такі зобов'язання країни фіксуються в тарифних розкладах і є доступними для ознайомлення всіх членів СОТ. Зрозуміло, що знання існуючої максимальної ставки мита та розкладу її зниження робить торгівлю передбачуваною. Одним з позитивних моментів Уругвайського раунду з точки зору реалізації принципу передбачуваності в торгівлі є підвищення питомої ваги зв'язаних тарифів (табл. 3.1.). При цьому на сьогодні 100% тарифів на продукцію сільського господарства є зв'язаними.

Передбачуваності розвитку торговельних процесів сприяє і вимога прозорості національної торговельної політики. Така прозорість досягається як інформуванням відповідних структурних підрозділів СОТ про зміни в законодавстві та намірах застосування певних інструментів торгової політики, оприлюдненням відповідних нормативних актів в засобах масової

інформації, так і шляхом застосування механізму огляду торговельної політики. Вимоги прозорості торговельних заходів містяться в усіх секторальних угодах СОТ: Генеральна угода з тарифів і торгівлі (Стаття X – Публікація та застосування правил торгівлі); Генеральна угода про торгівлю послугами (Стаття III - Прозорість); Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (Стаття 63 - Відкритість).

Таблиця 3.1.

Зміна рівня зв'язаності тарифів по групах країн після Уругвайського раунду
ГАТТ [16, с. 58]

Групи країн	Питома вага зв'язаних тарифів, %	
	До Уругвайського раунду ГАТТ	Після Уругвайського раунду ГАТТ (1995 р.)
Розвинені країни	78	99
Країни, що розвиваються	21	73
Країни з перехідною економікою	73	98

Принцип справедливої конкуренції не можна буквальному розумінні цього слова підтвердити якимось одним з положень угод СОТ. Однак сукупність цих угод якраз і спрямована на створення умов для справедливої конкуренції. Це і положення щодо режиму найбільшого сприяння та національного режиму, і антидемпінгові процедури та заходи, і положення про субсидії і компенсаційні заходи тощо. СОТ не слід сприймати як інститут, єдиною метою якого є вільна торгівля. В розпорядженні країн залишається достатня кількість захисних заходів, але вони повинні застосовуватися без порушення умов добросовісної конкуренції.

Принцип сприяння розвитку та економічним реформам є найбільш дискусійним в оцінці діяльності організації. З одного боку, дійсно, членство в СОТ надає можливості користування перевагами режиму найбільшого сприяння, системою розв'язання суперечок, що стимулює національний експорт та об'єктивно прискорює розуміння необхідності проведення серйозних економічних реформ. З іншого боку, лібералізація внутрішнього ринку та взяті країною зобов'язання ускладнюють, як правило, соціально-

економічну, а іноді і політичну ситуацію в країні, що унеможлиблює здійснення необхідних реформ. Само по собі членство в СОТ не вирішує проблеми розвитку та реформування економіки країни, а тільки створює умови для використання урядами країн-членів потенційних переваг участі у міжнародній торговельній системі. Тому, характеризуючи принцип сприяння розвитку та економічним реформам слід зазначити декількох суттєвих, аспектів. По-перше, принципи, які кладуться у основу діяльності міжнародних організацій є віддзеркаленням прагнень щодо досягнення цілей та організації діяльності з цією метою, а не конкретним результатом функціонування організації. По-друге, принцип є дуже комплексним, включаючим фактично два процеси: проведення економічних реформ та економічний розвиток. Причому ці процеси не завжди є гармонійно взаємопов'язаними, тобто не всі економічні реформи (з різних причин) призводять до економічного зростання. Однак економічне зростання майже завжди є наслідком вдалих реформ. Тому слід погодитись, що участь у світовій торговельній системі дійсно сприяє реформуванню національних економік. Проблема ж економічного зростання є сферою безпосередньої компетенції, зацікавленості і компетентності не СОТ, а урядів країн-учасниць.

3.2. Розвиток системи підтримки експортної політики України за допомогою інструментарію СОТ

Для ефективного включення в світовий економічний простір українським підприємствам необхідно виробляти таку продукцію, яка буде конкурентоспроможною на зарубіжних ринках. Це може бути досягнуто, через розробку стратегії просування національної експортної продукції на світовий ринок.

Така стратегія повинна полягати не в простому нарощуванні обсягів експорту, а в сприянні створенню довгострокових конкурентних переваг та стабільному розширенні і якісному поліпшенню на основі цих переваг

позицій країни на світовому ринку. Для цього необхідно мати чітку концепцію економічної політики, яка сприяла б розширенню експорту лише в поєднанні із загальними цілями макроекономічної політики

Державна підтримка експортної діяльності є однією з найголовніших складових зовнішньоекономічної діяльності держави у рамках державної політики економічного і соціального розвитку країни. (див. рис.3.1)

Метою державної підтримки національного експорту є [77, с. 98]:

- застосування правових механізмів стимулювання національного експорту передбачених Світовою організацією торгівлі;
- забезпечення позитивного сальдо торговельного балансу України;
- забезпечення стабільності банківської системи України;
- підвищення рівня зайнятості населення України та створення нових робочих місць;
- розвиток експорту товарів українського походження, насамперед стимулювання зростання експорту високотехнологічних товарів.

Державна підтримка національного експорту України здійснюється шляхом [3, с. 85]:

- надання експортних кредитів українським експортерам для здійснення експортних операцій згідно з укладеними зовнішньоекономічними договорами (контрактами);
- надання експортних кредитів українським виробникам на стадії виробничого циклу для забезпечення виробництва продукції згідно з укладеними зовнішньоекономічними договорами (контрактами);
- надання експортних кредитів іноземним покупцям або банкам іноземних покупців під зобов'язання закупівлі ними товарів (робіт, послуг) українського походження;

Рис.3.1. Основні напрями експортної політики України

Примітка. Сформовано автором з використанням джерела [77, с. 84-92]

- захисту українських експортерів від комерційних та некомерційних ризиків для забезпечення страхового покриття у разі невиконання

іноземним покупцем зобов'язань за зовнішньоекономічним договором (контрактом);

- страхування та перестраховання експортних кредитів, наданих українському експортеру банками-кредиторами (резидентами) від комерційних та некомерційних ризиків для забезпечення відшкодування у разі невиконання іноземним покупцем зобов'язань за зовнішньоекономічним договором (контрактом).

Державна підтримка національного експорту України також здійснюється [61, с. 67]:

- у формі гарантування участі українських виробників та експортерів у тендерах за кордоном, що реалізується шляхом надання державою гарантій незмінності тендерної пропозиції українських експортерів під час участі в тендерах за кордоном або фінансового забезпечення, наданого уповноваженою фінансовою установою, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України;

- часткової компенсації відсоткової ставки за експортними кредитами, які надаються в національній та іноземній валюті, залежно від різниці кредитних ставок в Україні та країні покупця у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України;

- Кабінет Міністрів України щорічно визначає перелік пріоритетних галузей економіки та номенклатуру товарів (робіт, послуг), в межах яких здійснюватиметься державна підтримка та стимулювання зростання національного експорту;

Для більш детального розгляду експортного потенціалу України, необхідно проаналізувати частку України в світовому експорті товарів (табл. 3.1)

Частка експорту українських товарів в загальносвітовому експорті є дуже маленькою, Україна не належить до лідерів світового виробництва і торгівлі (див. табл. 3.2). Проте позитивним фактором є лише те, що частка

України в загальносвітовому експорті має тенденцію до зростання, хоча темпи цього зростання є незначними. .

Таблиця 3.2

Обсяги експорту товарів та частка в світовому експорті товарів окремих країн за 2008-2011 роки

Країна	2008		2009		2010		2011	
	Обсяг експорту, млрд.дол	Частка у світовому експорті, %	Обсяг експорту, млрд.дол	Частка у світовому експорті, %	Обсяг експорту, млрд.дол	Частка у світовому експорті, %	Обсяг експорту, млрд.дол	Частка у світовому експорті, %
Німеччина	1461,9	9,1	1126	9,0	1269	8,3	1474	8,1
США	1287,4	8,9	1056	8,5	1278	8,4	1481	8,1
Китай	1428,3	8,0	1202	9,6	1578	10,4	1899	10,4
Японія	782	4,9	581	4,6	770	5,1	823	4,5
Франція	605,4	3,8	485	3,9	521	3,4	597	3,3
Росія	471,6	2,9	303	2,4	400	2,6	522	2,9
Україна	67,0	0,42	39,7	0,32	51,4	0,34	68,4	0,38
Всього світовий експорт	16070,0	-	12490	-	15238	-	18215	-

Примітка. Сформовано автором з використанням джерела [International Trade Statistics 2008-2011: зовт торг]

З табл. 3.2 видно, що за аналізований період Китай є лідером на світовому експортному ринку. Успіх Китаю у цьому напрямку пов'язаний з реалізацією китайським урядом політики поступового відходу від протекціонізму й переходу до відкритої економіки та вільної торгівлі. Для китайської моделі притаманне проведення активної експортної політики, що віддзеркалюється у досить високому динамізмі розвитку експорту і зумовило дуже швидкий – у 3,5–4 рази за роки реформ – темп зростання частки експорту у ВВП країни. Цей процес супроводжується послідовною, але дуже обережною трансформацією системи державного регулювання у напрямі встановлення більш ліберального режиму [27, с. 203].

Китайський варіант експортної політики – це варіант, де за державою зберігаються досить вагомні тарифні та нетарифні регулятори під час перехідного до ринкової економіки періоду, а також спеціальні організаційно-економічні заходи. З метою прискорення нарощування експортного потенціалу в країні було вжито заходи щодо створення мережі

експортних баз і спеціалізованих експортних підприємств. При цьому розвивались універсальні експортоорієнтовані виробничі бази, що спеціалізувалися як на промисловій, так і на сільськогосподарській продукції, та експортні бази з виробництва певного виду сільськогосподарських або побічних виробів, які мали попит на світовому ринку. Спеціалізовані експортні виробництва охоплюють підприємства з виробництва виключно експортних виробів, заводи з переробки, зберігання, сортування сільськогосподарських або побічних виробів, ферми з вирощування тварин для експорту, пакувальні підприємства, типографії, що обслуговують виключно зовнішню торгівлю, спільні з іноземним капіталом підприємства. Сприяння й організацію роботи у цій галузі здійснює Китайська корпорація з розвитку експортних баз [130, с. 119–120].

Промислова політика в Китаї здійснюється за допомогою програми активного розвитку у пріоритетних галузях з наголосом на підвищення частки високотехнологічних галузей, створення комплексів міжнародних конкурентоспроможних підприємств. Це чітко виявляється не тільки у спеціальних економічних зонах, зонах техніко-економічного розвитку, приморських містах з відкритою економікою, куди іноземний капітал приносить нові для Китаю технології. Створено ефективні структури для заохочення високотехнологічного розвитку і за межами цих утворень

Ключовим завданням державної політики у сфері зовнішньоекономічної діяльності є створення ефективної системи підтримки експорту, яка забезпечить сталий економічний розвиток та реалізацію експортного потенціалу держави. У контексті визначеної мети необхідно реалізувати комплекс заходів щодо модернізації та підвищення міжнародної конкурентоспроможності експортного виробництва, оптимізації існуючих систем правової, організаційно-економічної, науково-технічної, інфраструктурної та інших систем забезпечення експортно-імпортової діяльності України.

Заходи, що сприятимуть вдосконаленню експортної складової торговельної політики України в умовах поглиблення зовнішньоекономічної

інтеграції, зокрема через інструментарій СОТ, та подоланню негативних наслідків світової фінансової кризи повинні охоплювати:

1. Активізацію застосування механізмів СОТ для захисту національних економічних інтересів. Розбудова інституційної інфраструктури сприяння експорту української продукції передбачає розбудову системи органів підтримки експорту на державному, громадському, регіональному та приватному рівнях. Систему забезпечення експортної діяльності доцільно формувати як за рахунок підвищення ефективності та диверсифікації існуючих функцій державних органів, так і шляхом запровадження принципово нових механізмів. Інструментами діяльності таких інституцій є участь у дво- і багатосторонніх переговорах з економічних та торговельних питань; обстоювання економічних інтересів держави у відповідних міжнародних організаціях; роботі торговельних або економічних місій або представництв при посольствах; діяльності закордонних представництв національних торговельно-промислових палат та асоціацій. Комерційна дипломатія також передбачає запровадження заходів дипломатичного характеру щодо сприяння участі України у системних міжнародних коопераційних проектах.

2. Створення маркетингових і сервісних мереж на пріоритетних закордонних ринках, а також формування мережі підтримки національних виробників, передусім малих і середніх підприємств, у сфері міжнародної торгівлі. В такі мережі слід залучати капітал та комерційні можливості авторитетних місцевих компаній і банків, що володіють інформацією про стан ринку та відповідними комерційними контактами. Держава могла б ініціювати цей процес через заснування на найбільш важливих ринках торгових домів, бізнес-центрів і технічних центрів на акціонерних засадах, спільно з комерційними і банківськими структурами України.

3. Поглиблення торговельно-економічної інтеграції з окремими країнами партнерами, митними та інтеграційними союзами та іншими економічними утвореннями. Вступ до СОТ започаткував новий етап розвитку української торговельної політики. Разом з тим, через три роки після цієї

події актуальною для країни залишається реалізація багатовекторної торговельно-економічної інтеграції, що має свій негативний вияв у невизначеності для бізнесу та інвесторів щодо майбутнього стратегічного напрямку розвитку торговельної політики. Загострення міжнародної конкуренції, активізація зусиль регіональної інтеграції серед країн СНД, зростання загроз поглиблення стагнаційних процесів у світовій економіці, - створюють доволі несприятливі умови для модернізації української зовнішньоекономічної стратегії. Паралельна реалізація інтеграційних проектів щодо угоди про поглиблену зону вільної торгівлі з ЄС та необхідність укладання нової угоди про зону вільної торгівлі з Митним союзом Росії, білорусі та Казахстану ускладнюється певною несумісністю базових принципів функціонування цих регіональних інтеграційних угруповань та потребує від України надзвичайної гнучкості щодо відстоювання національних економічних інтересів.

4. Удосконалення митних процедур. Як свідчать опитування вітчизняних та іноземних підприємців, якість послуг щодо виконання митних процедур, характер їх організації, рівень автоматизації, та, в кінцевому підсумку, термін розмитнення товарів в Україні значно поступаються середньому рівню, що сформувався у міжнародній практиці. З метою мінімізації непродуктивних втрат часу та зважаючи на необхідність збільшення рівня надходжень від митних платежів до державного бюджету, потрібно у найближчий час вжити заходів щодо вдосконалення митного законодавства. Перш за все це стосується способів нарахування та процедур сплати митних платежів, регламентів організації контрольних процедур; реформування систем комплексного контролю дотримання митного законодавства. Крім того, актуальною залишається проблема подальшої гармонізації національного митного законодавства із стандартами ЄС, що стосуються, зокрема, принципів та процедур виявлення контрафактної продукції, реалізації митного контролю, перетину митного кордону культурними цінностями тощо.

5. Завершення реформування систем технічного регулювання та стандартизації. Проблема вдосконалення національних технічних, санітарних та фітосанітарних стандартів (у своїй сукупності – технічних бар'єрів торгівлі, ТБТ) у відповідності до міжнародної практики є стратегічно важливою для розвитку вітчизняного експорту. В даний час, наприклад, в українському законодавстві з питань безпеки продуктів харчування не існує обов'язкової вимоги до виробників щодо використання аналізу ризиків та застосування принципу критичної контрольної точки, як це практикується в ЄС. Гармонізація системи стандартів з вимогами ЄС, покращення норм безпеки харчових продуктів сприятиме реалізації експортного потенціалу вітчизняної промисловості (передусім, – харчової) на ринку ЄС.

6. Модернізація та унормування системи державної допомоги. Членство у СОТ та стратегічна євроінтеграційна орієнтація нашої держави обумовлюють доцільність створення прозорої правової основи регулювання системи надання державної допомоги, гармонізованої з правилами ЄС. У відповідному законодавчому акті необхідно зафіксувати, зокрема, що державна допомога має бути транспарентною, не повинна дискримінувати комерційні інтереси вітчизняних та іноземних суб'єктів ринкової конкуренції та спотворювати умови конкуренції. При цьому, доцільно врахувати існуючі в даний час так звані «групові виключення», що є затвердженими у ЄС, а саме: дозволяється пряме та опосередковане державне фінансування проектів з екологічним ефектом, заходів з усунення наслідків екологічних та техногенних катастроф, стихійних лих, запровадження нових енергозберігаючих технологій, розбудови інфраструктури підтримки науково-дослідної та інноваційної діяльності малих та середніх підприємств, програм реалізації структурних перетворень у депресивних регіонах, проектів підвищення кваліфікації осіб, що втратили роботу внаслідок ініційованих державою (чи наднаціональними органами), заходів щодо реструктуризації промисловості тощо.

7. Вдосконалення фінансових механізмів регулювання та підтримки діяльності експортерів. Варто зазначити, що завдання впровадження

механізмів державної підтримки експортної діяльності (кредитування, страхування експорту, гарантування участі українських експортерів у тендерах за кордоном), було актуалізовано ще на початку світової кризи в 2008 році, вчергове актуальність проблеми наголошена в Указі Президента України від 27 квітня 2011 р. № 504 "Про Національний план дій на 2011 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010 - 2014 роки "Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава", проте на кінець 2011 року відповідний закон не було розроблено. Таким чином, порядок денний передбачає наступний комплекс заходів:

- упровадження програм підтримки експорту за рахунок компліментарного фінансування з державного, місцевих бюджетів та приватних джерел з урахуванням принципів та зобов'язань, визнаних Україною при вступі до СОТ;

- формування державних програм підтримки кредитування суб'єктів підприємницької діяльності, які здійснюють експортну діяльність і мають високий потенціал зростання міжнародної конкурентоспроможності;

- реалізація програм з фінансування потенційних покупців української продукції шляхом створення національної лізингової компанії, метою роботи якої могло б стати створення умов для закупівель іноземними державними та приватними замовниками високотехнологічних товарів українського виробництва;

- проведення НБУ переобліку банківських векселів, що дозволить збільшити обсяг обігових коштів експортерів та сприятиме розширенню виробництва експортної продукції;

- запровадження системи добровільного страхування експортних кредитів на випадок зростання втрат від амплітудних коливань валютного курсу; неплатоспроможності покупця через форс-мажорні обставини; відмови іноземного покупця від продукції. Сприяння формуванню національного ринку факторингових та форфейтингових послуг;

- поширення практики торговельного фінансування малих та середніх підприємств;

- впровадження механізмів експортного кредитування та експортного страхування, зокрема створення або визначення серед вже існуючих спеціалізованих фінансових установ в цій сфері.

8. Забезпечення прозорості механізму відшкодування ПДВ та попередження зловживань в цій сфері. Для обмеження порушень у сфері відшкодування ПДВ у вітчизняній науці та практиці напрацьовано вже низку пропозицій, зокрема:

- усунення можливості реалізації безтоварних операцій, які лише створюють ілюзію здійснення господарських дій та переведення безготівкових коштів у готівку;

- усунення можливості обігу безтоварних податкових накладних;

- повна автоматизація адміністрування ПДВ;

- запровадження систем контролю надходження та відшкодування ПДВ у режимі реального часу;

- відмова у відшкодуванні ПДВ у випадку фактичного ненадходження коштів від постачальників продукції до бюджету;

- надання можливості відшкодування ПДВ лише за умови подання платником розрахунку експортного відшкодування ПДВ разом з декларацією;

- запровадження принципу відшкодування ПДВ лише в рахунок майбутніх платежів ПДВ у випадку виникнення від'ємного значення ПДВ за операціями з купівлі-продажу товарів у межах митної території України, що на кінець звітного періоду залишилися нереалізованими;

- продовження практики оформлення боргу з відшкодування ПДВ облігаціями з поетапним їх погашенням та фіксованою ставкою прибутковості, а також запровадження фінансових санкцій за несвоєчасне відшкодування ПДВ.

9. Інформатизація зовнішніх економічних зв'язків України, що передбачає запровадження комплексу заходів:

- створення комплексної інформаційної системи в галузі зовнішньої економічної діяльності і державного моніторингу за здійсненням експортно-імпортних операцій;

- підвищення рівня поінформованості національних експортерів щодо цінової ситуації на зовнішніх ринках, а також щодо стандартів та технічних вимог, які стосуються традиційних та потенційних нових продуктів українського експорту;

- забезпечення інформаційно-методичної підтримки у процесі пошуку та відбору перспективних зовнішніх ринків для збуту продукції українських підприємств;

- створення єдиної інформаційної бази даних тендерів, що проводяться в зарубіжних країнах, надання системної інформаційної та консультаційної допомоги українським компаніям для забезпечення їхньої участі в міжнародних тендерах, виставках та ярмарках;

- оперативне інформування експортоорієнтованих МСП та широкого кола представників вітчизняного бізнесу щодо проблем і тенденцій розвитку міжнародної торгівлі, змін торговельної політики України та її ключових торговельних партнерів шляхом поширення інформаційних брошур, аналітичних матеріалів, проведення консультацій та тренінгів.

10. Ідентифікація пріоритетних галузей, що потребують державної підтримки розвитку експортної діяльності. В умовах поглиблення системи міжнародного поділу праці та загострення конкуренції на міжнародних ринках стає недоцільним і неможливим підтримувати усі сектори економіки. Для забезпечення концентрації національних ресурсів на підтримці найбільш перспективних з точки зору потенціалу зростання міжнародної конкурентоспроможності галузей необхідно на державному рівні затвердити систему відповідних селекційних критеріїв. Проведений нами аналіз торговельної політики країн світу дає підстави до числа таких критеріїв віднести:

- динаміку попиту на продукцію на світових ринках;
- рівень економічної ефективності експорту продукції;

- ступінь наукоємності створюваної продукції;
- внутрішній мультиплікативний ефект розвитку суміжних галузей від нарощування виробництва продукції що експортується тощо.

На основі цих критеріїв необхідно сформувати новітні організаційні механізми заохочення експорту продукції найбільш перспективних галузей. При цьому така підтримка не повинна обтяжувати Державний бюджет України. Тобто повинна надаватися у першу чергу не в грошовій формі, а на рівні інформаційного забезпечення і підтримки функціональних напрямів (наприклад, інноваційна продукція безвідносно до галузі походження).

Отже, експортна політика України як складова зовнішньоекономічної політики виконує функції захисту вітчизняного виробника та забезпечення конкурентних переваг на зовнішніх ринках, спираючись на значну законодавчу базу, а також на політичні, економічні, адміністративні, податкові та правові методи регулювання.

3.3. Удосконалення вітчизняної системи інструментів митного регулювання

З набуттям повноправного членства в СОТ Україна приєдналась до системи міжнародних правил торгівлі і її діяльність, як країни-члена СОТ, передбачає виконання домовленостей та зобов'язань, досягнутих у результаті переговорного процесу зі вступу до СОТ.

Членство держави у СОТ стало потужним стимулом реформування торговельного режиму, формування прозорі та передбачуваної регуляторної політики, що сприятиме розвитку вітчизняного підприємництва, у тому числі через вихід на зовнішні ринки

Проведений аналіз умов розвитку зовнішньої торгівлі України та особливостей тарифного та нетарифного її регулювання після набуття членства у СОТ показує, що під впливом світової фінансово-економічної кризи очікувані позитивні наслідки від поглиблення інтеграції вітчизняної економіки до глобального торговельного простору не реалізувалися. З

одного боку, стримуючим фактором розвитку зовнішньої торгівлі стало зниження обсягів світового попиту і, як наслідок, внутрішнього виробництва більшої частини експортоорієнтованої продукції. З іншого боку, підвищення рівня використання різного виду протекціоністських обмежень з боку країн – торговельних партнерів України суттєво обмежувало обсяги експорту. При цьому, регулятивний вплив СОТ на протекціоністську політику країн світу виявився досить обмеженим щодо протидії дискримінаційним заходам та активному захисту національних виробників навіть у країнах, які є її провідними членами та розробниками самих принципів функціонування системи ГАТТ-СОТ.

На розвиток зовнішньої торгівлі в Україні негативно впливали такі фактори, як [136]:

- відсутність чіткої стратегії структурних змін економіки,
- недосконалий механізм фінансової державної підтримки розвитку експорту,
- недостатній рівень інвестування в інноваційну модернізацію експортоорієнтованих виробництв,
- високий рівень витрат, пов'язаних з зовнішнім державним боргом,
- не вигідні умови кредитування експорту,
- неналежна протидія спекулюванню з відшкодуванням ПДВ та з експортними операціями через офшорні компанії тощо.

Наслідки світової фінансово-економічної кризи не дозволили Україні повною мірою відчувати позитивний ефект від спрощення режиму торгівлі з країнами-членами СОТ. Не відбулось в Україні і суттєвого покращення добробуту населення шляхом підвищення рівня зайнятості, доходів та доступності якісних товарів та послуг, що є головним індикатором ефективності інтеграційних процесів. Рівень життя громадян залишається доволі низьким не лише порівняно з розвиненими країнами світу, а й з багатьма країнами колишнього Радянського Союзу.

Проте можна виділити окремі позитивні моменти у членстві України в СОТ. Позитивним наслідком отримання Україною членства в СОТ став початок переговорів з ЄС щодо укладання Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС, зокрема, щодо створення поглибленої зони вільної торгівлі. Крім того, підвищення рівня відкритості національної економіки як наслідок набуття Україною членства у СОТ зумовлює необхідність зростання конкурентоспроможності вітчизняного виробника та покращення інвестиційного клімату в державі, що повинно сприяти державній структурній політиці, зокрема, щодо заохочення інвестиційного та інноваційного розвитку, ресурсо- та енергозбереження, підвищення ефективності організації економічних процесів.

Результати аналізу сучасних тенденцій розвитку експортно-імпоротної діяльності та зовнішньоторговельної політики України дають підстави визначити заходи щодо оптимізації розвитку імпоротної діяльності в Україні а саме:

1. Удосконалення механізмів та інструментів обмеження імпорту, зокрема через

- застосування відповідно до норм ГАТТ/СОТ антидемпінгових та компенсаційних мит, товарних квот тощо з метою захисту вітчизняних виробів,

- запровадження нетарифного регулювання імпорту для обмеження доступу на українські ринки конкуруючої продукції за демпінговими цінами;

- удосконалення правил щодо розмитнення певних видів продукції, вимог до тощо.

- боротьба з тіньовою імпортною діяльністю.

2. Подальша лібералізація імпорту у напрямку сприяння експорту та посиленню конкурентоспроможності. Наприклад, фактор здешевлення сировини, напівфабрикатів чи комплектуючих міг би стати суттєвим чинником цінової конкурентоспроможності українських товарів.

Для підтримки національного виробника ефективними є застосування таких інструментів як

- пільгові або навіть безвідсоткові податкові кредити фірмам, що зазнають проблем із збутом чи є виробниками імпортозамінної продукції,
- векселі та інші механізми відтермінування сплати податків тощо.

3. Розробка стабільної енергетичної політики України на основі диверсифікації географічної структури енергетичного імпорту з метою підвищення рівня безпеки внутрішнього ринку та забезпечення стабільності та передбачуваності функціонування основних експортоорієнтованих енергоємних галузей. .

Важливим у практиці національної економічної політики джерелом зниження залежності від імпорту енергоносіїв є запровадження програм енергоефективності, які уже стали головним джерелом зниження споживання енергії в ЄС. Ці програми мають охоплювати усі енергоємні галузі і сфери соціально-економічного розвитку країни, зокрема: паливно-енергетичний комплекс, промисловість, транспорт, житлово-комунальну сферу, агропромисловий комплекс тощо. Доцільно акцентувати увагу і на програмах розвитку нових, альтернативних та відновлюваних джерел енергії, наукових досліджень у сфері екологічної енергетики, термоядерного синтезу тощо.

Оскільки зовнішньоекономічна політика суттєвим чином обмежена міжнародними зобов'язаннями України у межах Світової організації торгівлі та в контексті преференційних торговельних угод (чинних та таких, що готуються до підписання), держава не може вдаватися до різких обмежувальних дій. Таким чином, збільшення імпортних тарифів чи введення інших нових кількісних обмежень імпорту мають бути заходами екстреної та короткострокової дії. Водночас пріоритет у торговельній політиці має надаватися таким її заходам, що переважно стимулюватимуть експортну активність українських виробників, що оптимально відповідає загальній стратегічній меті – стабілізації національної економіки.

Зважаючи на зазначені тенденції, притаманні сучасному етапу реалізації митної політики, основними пріоритетами подальшого розвитку й удосконалення функціональних механізмів реалізації митно-тарифних та

нетарифних інструментів митної політики мають стати:

- забезпечення швидкого, якісного, з мінімальними витратами митного оформлення товарів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності з одночасним забезпеченням ефективного митного контролю та повним дотриманням митного законодавства;
- зведення до обґрунтованого мінімуму загальної кількості оглядів товарів і транспортних засобів та зосередження зусиль на ідентифікації товарів груп ризику;
- підвищення рівня ефективності та оперативності виявлення і запобігання негативним явищам у середовищі зовнішньої торгівлі, наслідки яких становлять потенційну загрозу національним інтересам держави.

Для досягнення цих вдосконалень та впровадження їх в практичну діяльність необхідно:

- здійснювати подальшу розробку та упорядкування комплексу заходів у збалансованому та результативному впровадженні положень міжнародних документів, передусім Рамкових стандартів безпеки та спрощення світової торгівлі у національну практику митного регулювання;
- з метою створення єдиного інформаційного простору для прийняття узгоджених рішень щодо переміщення товарів і транспортних засобів створити необхідні правові, інформаційні та організаційні умови підвищення ефективності взаємодії митних органів з іншими органами державної влади;
- забезпечити передумови на правових засадах посилення та підвищення результативності дій щодо відвернення, виявлення, розкриття та попередження фактів контрабандного переміщення товарів, а також зосередити зусилля проти правопорушення;
- створити умови для підвищення ефективності міжнародної взаємодії у реалізації митної політики щодо забезпечення несуперечливості інформаційного простору митної служби міжнародним стандартам та пошуку і реалізації взаємовигідних шляхів довгострокової співпраці в оперативній

діяльності;

- подальше впровадження системи електронного декларування товарів, що в значній мірі сприятиме прискоренню та спрощенню процедур здійснення митного контролю та оформлення товарів та транспортних засобів;

- покращення організаційно-правового та інформаційного забезпечення діяльності митних органів шляхом: проведення аналізу класифікаційних рішень традиційного імпорту та перегляду переліку товарів групи ризику, активізація співпраці з виробниками і імпортерами товарів в частині одержання довідкової інформації про ціни та чинники, які впливають на їх рівень [120, с. 138].

Збіг у часі фінансово-економічної кризи і вступу України до Світової організації торгівлі не дозволив однозначно оцінити переваги та наслідки в СОТ.

Тому у сфері митного регулювання необхідно здійснити ще цілу низку кроків до його удосконалення, а саме:

- подальше вдосконалення механізму митно-тарифного регулювання шляхом гнучкого застосування митного тарифу і методів визначення митної вартості для різних режимів ЗЕД;

- розробка та удосконалення заходів для підвищення контролюючої функції митних органів за дотриманням правил сертифікації імпортованої продукції та захисту українського ринку від недоброякісних товарів;

- удосконалення: митної системи через уніфікацію механізму регулювання ЗЕД з вимогами СОТ та поєднанням захисту економічних інтересів України, а також системи нетарифного регулювання та митно-тарифних та нетарифних методів регулювання інвестиційних процесів, які стимулюють розвиток міжнародної кооперації виробництва на підставі довгострокових контрактів і угод.

Для пізнання принципів функціонування митної системи в цілому необхідно мати вичерпну характеристику внутрішньо- та

зовнішньоекономічного середовища, загальних закономірностей та тенденцій розвитку світової торговельної системи. Відсутність фундаментальних наукових засад щодо реалізації митної політики зумовлює виникнення на практиці цілого ряду суперечностей, що проявляються в невизначеності та двозначності при формуванні окремих економічних категорій у системі митних відносин. Суттєві розбіжності в трактуванні таких категорій як митний тариф та його види, митна вартість, митні платежі, непрямі податки у сфері митного регулювання та інше призводить не тільки до заплутаності в теорії, але й до виникнення серйозних суперечностей на практиці.

Відтворення теоретичної моделі механізму митного регулювання дасть змогу не тільки ефективно розв'язувати ці проблеми в діяльності митної служби, але й запобігати їх виникненню. Її впровадження дасть відповіді на низку питань, що стосуються сучасної ситуації в Україні та визначення стратегії зовнішньоекономічної поведінки країни в умовах конкурентонасиченого світогосподарського середовища. Потребує фундаментального дослідження проблема органічного поєднання політики вільної торгівлі, до якої змушена вдаватись Україна зі вступом в СОТ та елементів протекціонізму. Вимагає аналітичної оцінки проблема критичного обсягу імпорту та експорту та впливу лібералізації зовнішньоторговельного режиму на стан економічної безпеки країни.

Сьогодні створюються умови для необхідності запровадження в зовнішньоекономічні механізми достатньо гнучкої та еластичної моделі митного регулювання. Йдеться про наукове обґрунтування та використання елементів так званої автоматичної митної політики, коли ставки мита (митно-тарифне регулювання) та необхідні дозволи (нетарифне регулювання) будуть автоматично скоригуватись у відповідь на порушення макроекономічної рівноваги в державі.

Висновки до розділу 3

Найбільшою реформою світової торгівлі у XX столітті стало створення СОТ, яка покликана регулювати торговельно-політичні відносини учасників Організації на основі пакета Угод Уругвайського раунду багатосторонніх торговельних переговорів (1986-1994 рр.) та базується на принципах недискримінації; вільної торгівлі; передбачуваності; справедливої конкуренції та сприяння розвитку та економічним реформам.

Світова організація торгівлі є одночасно і організацією, і комплексом міжнародних правових документів, своєрідним багатоаспектним багатостороннім торговельним договором, що визначає права і обов'язки урядів країн-членів в сфері міжнародної торгівлі, формування національних торгових політик на основі використання тарифних та нетарифних інструментів регулювання зовнішньої торгівлі та митного регулювання.

Базуючись на принципах задекларованих СОТ як основоположні українська національна система митного регулювання має бути: позбавлена будь-якої дискримінації; передбачувана (у розмірі попереднього узгодження митно-тарифного та нетарифного регулювання з торговими партнерами) та відкрита для чесної конкуренції.

На сьогодні потрібно застосовувати таку систему тарифних і нетарифних інструментів митного регулювання і регулювання зовнішньої торгівлі, які дозволяли б країнам, які розвиваються, захиститися від зовнішньої конкуренції та мати змогу стимулювати просування власних товарів на зовнішні ринки.

ВИСНОВКИ

У роботі здійснено теоретичне узагальнення та проведено аналіз вітчизняної практики застосування тарифних та нетарифних інструментів митного регулювання для захисту економіки України. Це дало змогу сформулювати низку висновків теоретичного та практичного характеру, які забезпечили досягнення поставленої мети.

1. В умовах переходу України до ринкової економіки виникла необхідність у створенні системи адекватного митного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, як складової частини системи державного управління цією важливою сферою. Включаючись у рішення внутрішніх і зовнішніх господарсько-політичних завдань, митне регулювання є важливим аспектом у структурній перебудові економіки, в інтеграції країни в міжнародний поділ праці й у формуванні нових міжнародних відносин, характерних для початку XXI століття.

2. В межах національної державної економічної політики митне регулювання має багатоцільовий та комплексний характер і повинне задовольняти різноманітні інтереси і потреби сучасного українського суспільства. Як складова зовнішньої політики держави, митне регулювання повинне таким чином реалізовувати зовнішньоекономічні інтереси держави, щоб не тільки захищати національну економіку, яка на сьогодні є в кризовому становищі від подальшого розвалу, але й сприяти проведенню її структурної перебудови з метою оздоровлення і наступного підйому. Тому митне регулювання варто розглядати не тільки як регулювання питань, пов'язаних з установленням мит і митних зборів, процедурами митного контролю, організацією діяльності органів митного контролю України, а як специфічну управлінську діяльність в митній сфері, яка реалізовується тарифними та нетарифними інструментами.

3. Тарифні інструменти митного регулювання впливають на вартісні показники імпортованого чи експортованого товару, шляхом обкладення його відповідним митом. До тарифних інструментів митного регулювання

належать: мито та його види, структура митного тарифу (методи визначення країни походження товару та митної вартості, товарна класифікація тарифу, ставки мита).

4. Зважаючи на велику чисельність інструментів нетарифного регулювання та достатньою зацікавленістю у їх використанні, що пов'язано перш за все з їх ефективністю, а також із тим, що більшість із них не піддаються кількісній кваліфікації і тому майже не відображенні в офіційній та неофіційній статистиці можна лише констатувати той факт, що їхня роль у здійсненні впливу на міжнародну торгівлю лише зростатиме, а це в свою чергу сприятиме виникненню та формуванню нових форм та інструментів нетарифного регулювання.

5. Аналіз ситуації, яка складається в результаті інтеграції України у світову економічну систему, свідчить про домінування на внутрішньому ринку готової імпоротної продукції при збереженні сировинного характеру українського експорту. Як показав проведений аналіз характерними рисами сучасного етапу зовнішньої торгівлі України є випереджаюче зростання вектору торговельної співпраці з країнами СНД за одночасного зниження ролі європейського вектору у географічній структурі як експорту, так і імпорту товарів і послуг.

6. При регулюванні зовнішньої торгівлі Україна застосовує тарифні методи її регулювання, які повинні лібералізувати зовнішню торгівлю та підтримати національного виробника. Наприклад, для стимулювання зростання виробництва соняшникової олії в Україні було введено експортне мито на насіння соняшнику, що збільшило виробництво та експорт соняшникової олії. Як показав проведений аналіз поки експорт насіння соняшника не обмежували вивізним митом перевага щодо експорту надавалася переважно сировинному товару, а не готовій продукції з нього. Завдяки саме вивізному миту Україна торгує переважно не сировиною, а готовою продукцією, і є лідером у постачанні соняшникової олії на світові ринки. При цьому завантажено вітчизняні переробні потужності, є податки, і робочі місця, задоволений споживач.

7. В рамках СОТ легалізовано і узгоджено велику кількість нетарифних захисних заходів, за допомогою яких дозволяється регулювати зовнішньоторговельні відносини. Загальною вимогою до нетарифних методів регулювання зовнішньої торгівлі є дотримання країнами принципів недискримінації, доступу до ринку, прозорості, сприяння економічному розвитку та зростанню міжнародної торгівлі. Однак практика застосування нетарифних заходів країнами-членами СОТ не завжди повною мірою відповідає задекларованим цілям та принципам цієї організації. Крім того вони не завжди є ефективними. Наприклад, вступ до СОТ не вплинув на ступінь підтримки виробників цукру. Дозвіл ввозити певну кількість цукру на пільгових умовах та врахування квоти при встановленні квоти А, означає скорочення виробництва цукру з буряків (втрати виробників цукрових буряків), втім має також забезпечувати певний вигреш для споживачів (згладжування цінових коливань за рахунок дешевшого імпорту). Однак збільшення конкуренції з боку імпортової сировини може сприяти структурній перебудові галузі, підвищенню її продуктивностію

8. Проведений у дослідженні аналіз показав, що окремі очікувані вигоди від вступу України до СОТ, які прогнозувалися урядовими та незалежними експертами, вже мають місце. Тому одним із напрямків вдосконалення застосування інструментів митного регулювання має бути встановлення таких змін ставок експортного та імпортоного мита, а також нетарифних заходів, які збільшували б добробут країни, а не добробут експортного та імпортоного лобіювання, інтереси яких часто суперечать економічним інтересам держави, та діяли згідно правил СОТ.

9. Зважаючи на незначну частку українського експорту товарів у світовому експорті товарів, можливе зменшення митних надходжень до бюджету внаслідок запровадження бар'єрів для імпорту, доцільним для держави є застосування політики стимулювання експорту, яка забезпечить сталий економічний розвиток та реалізацію експортного потенціалу держави.

Зокрема, для цього необхідно прийняти низку невідкладних рішень щодо формування цілісної системи заходів державного стимулювання

експорту, які повинні знайти своє відображення в Національній програмі розвитку і реалізації експортного потенціалу України. Формування ефективного механізму розвитку і реалізації експортного потенціалу країни потребує рішення ряду превентивних задач через використання інструментів нетарифного регулювання, а саме:

- забезпечення функціонування механізмів кредитування і страхування експорту за участю держави, а також надання державних гарантійних зобов'язань щодо експортних кредитів;
- широке залучення українських ділових кіл до проведення спільних заходів щодо стимулювання експорту;
- створення системи зовнішньоторговельної інформації та інформаційно-консультативних служб;
- організація оперативної роботи державних органів щодо активного просування української експортної продукції на зовнішні ринки та захист інтересів вітчизняних експортерів за кордоном.

10. Заходами, що сприятимуть вдосконаленню митного регулювання експортної-імпортного потенціалу торговельної політики України в умовах поглиблення зовнішньоекономічної інтеграції є:

- активізація застосування механізмів СОТ для захисту національних економічних інтересів;
- створення мережі підтримки національних виробників, передусім малих і середніх підприємств, у сфері міжнародної торгівлі;
- поглиблення торговельно-економічної інтеграції з окремими країнами партнерами, митними та інтеграційними союзами та іншими економічними утвореннями (угода про поглиблену зону вільної торгівлі з ЄС, угода про зону вільної торгівлі з Митним союзом Росії, Білорусі та Казахстану) з відстоювання національних економічних інтересів;
- удосконалення митних процедур;
- удосконалення фінансових механізмів регулювання та підтримки діяльності експортерів;

- інформатизація зовнішніх економічних зв'язків України, що передбачає створення комплексної інформаційної системи в галузі зовнішньої економічної діяльності і державного моніторингу за здійсненням експортно-імпортних операцій;

- ідентифікація пріоритетних галузей, що потребують державної підтримки розвитку експортної діяльності;

- запровадження нетарифного регулювання імпорту з метою обмежити доступ на українські ринки конкуруючої продукції за демпінговими цінами;

- боротьба з тіньовою імпортною діяльністю. Серед інструментів детінізації імпорту доцільним є: створення системи контролю якості імпортованої продукції; запровадження електронного декларування імпорту;- застосування систем аналізу ринків та взаємодії з контролюючими органами країн-партнерів; вдосконалення методології визначення митної вартості тощо.

Реалізація зазначених заходів, пов'язаних із застосуванням інструментарію митного регулювання підвищить ефективність зовнішньої торгівлі України.